

Mathias Hartvik Kristoffersen

Opplevd og fremstilt i Amerika

En undersøkelse av Knut Hamsuns
litteraturgeografiske fremstillinger i "Mark
Twain", "Fra Amerika" og "Fra en indianerleir"

Masteroppgave i nordisk
Veileder: Frode Lerum Boasson
Mai 2024

Mathias Hartvik Kristoffersen

Opplevd og fremstilt i Amerika

En undersøkelse av Knut Hamsuns
litteraturgeografiske fremstillinger i "Mark Twain",
"Fra Amerika" og "Fra en indianerleir"

Masteroppgave i nordisk
Veileder: Frode Lerum Boasson
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Sammendrag

I Knut Hamsuns bibliografi har Amerika nærmest fungert som et symbol på hans kritikk av moderniteten og farene ved kapitalismen. I tyveårene sine var Hamsun i Amerika i to perioder, og han skrev hjem til norske aviser om Amerika. I denne oppgaven har jeg undersøkt hva Hamsun gjorde mens han var i Amerika, og hvilke geografiske fremstillinger han gjorde av Amerika mens han var der. Jeg undersøker også hvilke forestillinger om Amerika som fantes i Norge på 1800-tallet. På denne måten kan jeg si noe om hvordan Hamsun posisjonerte sine fremstillinger i forhold til de som var rådene i den norske befolkningen. Med dette perspektivet undersøker jeg hvilke geografiske fremstillinger Hamsun gjør av Amerika mellom 1882 og 1888.

For å undersøke hvilke geografiske fremstillinger Hamsun gjør av Amerika har jeg lest tre tekster Hamsun skrev mens han var i Amerika, i lys av litteraturgeografiske teorier. Her har jeg benyttet meg av Henri Lefebvres teori om sosiale rom og Tim Cresswells teorier om meningsfulle steder. Tekstene jeg undersøkt er: «Fra Amerika» (1885), «Mark Twain» (1885) og «Fra en indianerleir» (1885), disse tekstene danner da grunnlaget for mitt datamateriale. Gjennom mine litteraturgeografiske lesninger av disse tre tekstene finner jeg at Hamsun fremstiller Amerika som et sted som produserer romlige praksiser som leder amerikanerne vekk fra sin menneskelighet og natur, og undergraver deres moral. Hamsuns Amerika preges av en rå kapitalisme som truer med å ødelegge de demokratiske institusjonene i landet. Fremstillingene hans gir et inntrykk av at det utkjemper en kamp mellom det tradisjonelle og det moderne, og i Hamsuns fremstilling av Amerika taper det tradisjonelle. På denne måten fremstiller Hamsun Amerika som et sted som fører mennesket inn i en degenererende prosess hvor mennesket mister kontakten med sin egen natur.

Abstract

In Knut Hamsun's bibliography, America has mostly functioned as a symbol of his critique of modernity and the dangers of capitalism. Hamsun spent two periods in America during his twenties, where he wrote back to Norwegian newspapers about America. In this thesis I have investigated, through his writings of his time in America, what Hamsun did and the geographical representations his stories created. I contrast these representations with the conceptions of America prevailing among the Norwegian population in the 19th century. I also explore the conceptions of America that existed in Norway in the 19th century. In this way, I discuss how Hamsun positioned his representations in relation to those prevailing among the Norwegian population at that time. With this perspective, I examine the geographical representations Hamsun makes of America between 1882 and 1888.

To investigate the geographical representations Hamsun makes of America, I have read three texts Hamsun wrote while he was in America, in light of geographical literary theories. Here, I have utilized Henri Lefebvre's theory of social spaces and Tim Cresswell's theories on meaningful places. The texts I have examined are: "Fra Amerika" (1885), "Mark Twain" (1885), and "Fra en indianerleir" (1885), these texts form the basis of my data.

Through my geographical literary readings of these three texts, I have found that Hamsun portrays America as a place that produces spatial practices that lead Americans away from their humanity and nature, and undermine their morality. The place is characterized by raw capitalism that threatens to destroy the democratic institutions in the country. His representations convey a struggle between the traditional and the modern, and in Hamsun's portrayal of America, the traditional loses. In this way, Hamsun depicts America as a place that leads humanity into a degenerative process where people lose contact with their own nature.

Forord

Jeg har visst fra jeg begynte dette studiet at masteroppgaven min ville komme til å handle om Knut Hamsun, på en eller annen måte. Det var hans bøker som for alvor startet min interesse for litteratur allerede som pretensiøs 14-åring, når jeg leste *Sult* for første gang. Av den grunn blir jeg nesten nødt til å takke ham. På denne måten kan jeg og Hamsun nå anse vår ring for sluttet.

Det er vanskelig for meg å ta inn over meg at jeg med denne oppgaven setter det endelige punktum for min tid som student. En tid jeg har vært så heldig å få bruke til å lese bøker og diskutere dem med andre like interesserte mennesker. Dette har jeg verdsatt meget høyt, og det er nok noe jeg aldri vil få oppleve igjen. Derfor vil jeg begynne med å takke alle mine forelesere og medstudenter for å ha gjort akkurat denne tilværelsen mulig.

Jeg må takke Frode Lerum Boasson for stødig veiledning og interessante diskusjoner på hans kontor. Hans engasjement har tidvis overvunnet min tro på egne evner. For det skal han en stor takk!

Denne oppgaven hadde heller ikke vært mulig hadde det ikke vært for en god del mennesker jeg er så heldig å ha rundt meg. Derfor vil jeg fortsette med å takke min familie for støtte og hjelp gjennom hele studietiden. Videre vil jeg også takke Amund Skjellstad og særlig Per Helge Haakstad Larsen for tilbakemeldinger, diskusjoner og språkvask av denne oppgaven. De har vært mer behjelpelig enn noen kan forvente av sine venner.

Til slutt vil jeg takke hun som skal ha mesteparten av æren og takken for alt jeg får til her i livet, Solveig McClure-Hattrem.

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Oppgavens mål	2
1.2	Geografisk kategorisering	2
1.3	Tekstutvalg og perspektiv	3
2	Litteraturgeografi	4
2.1	Henri Lefebvrs sosiale rom	4
2.2	Tim Cresswells meningsfulle steder	7
3	Drømmen om Amerika	9
3.1	De norske fortellingene om Amerika	9
3.2	Hamsuns posisjonering	12
4	Biografi og geografiske fremstillinger i «Mark Twain» og «Fra Amerika»	13
4.1	Første tur til Amerika	14
4.1.1	Elroy	14
4.1.2	Samlede geografiske fremstillinger av amerikanernes karakter	17
4.1.3	Madelia	21
4.1.4	Minneapolis	21
4.2	Tilbake i Norge	22
4.2.1	Rekonvalesens og poståpner i Valdres	23
4.2.2	Den mislykkede foredragsturneen	24
4.2.3	Kristiania	25
4.2.4	Samlede geografiske fremstillinger av den amerikanske kulturen	25
4.3	Andre tur til Amerika	31
4.3.1	Chicago	31
4.3.2	Nord-Dakota	31
4.3.3	Minneapolis	33
4.3.4	Samlede geografiske fremstillinger av den amerikanske politikken	34

4.4	Karakter, kultur og politikk.....	37
5	Fra en indianerleir.....	39
5.1	Litteraturgeografisk lesning	40
5.1.1	Urinnvåernes sted og karaktertrekk.....	40
5.1.2	Bred Skulder.....	42
5.1.3	Hamsuns talerør.....	44
5.1.4	Vitalisme – tradisjonen mot moderniteten	45
5.1.5	Oppsummering	47
6	Avslutning	48
6.1	Karakter	48
6.2	Kultur	48
6.3	Politikk	49
6.4	Fra en indianerleir	49
6.5	Sammenfatning.....	50
7	Relevans for lektoryrket	52
8	Litteraturliste	53

1 Innledning

Knut Hamsun var i Amerika i to omganger i slutten av tyveårene. Den første perioden varte i to år, 1882-1884. Den andre perioden, fra 1886-1888, var midt i den største bølgen av norske utvandrere som søkte lykken i USA (Larsen, 2003). Biografen Robert Ferguson skriver i sin biografi *Gåten Hamsun (1996)* at Hamsuns motivasjon for reisene var mange. Hamsuns bror Peter hadde allerede emigrert, og det var et stort behov for morsmålsdiktere og skolefolk i de norske koloniene i Midt-Vesten. I tillegg legger Ferguson vekt på at Bjørnstjerne Bjørnson, året før Hamsuns reise, hadde returnert til Norge med 100.000 dollar etter en foredragsturné. Fra et biografisk hold er det liten tvil om at Hamsun lot seg inspirere av Bjørnsons turné. Hamsun så også for seg en karriere som foredragholder for emigrerte nordmenn. Det gikk imidlertid ikke helt slik den unge forfatterspiren hadde håpet på. Lars Frode Larsen, som har gjort den grundigste biografiske fremstillingen av Hamsuns år i Amerika, oppsummerer han det første oppholdet slik:

Han ble ikke mottatt som den feterte forfatter eller foredragsholder, slik som for eksempel Bjørnstjerne Bjørnson tidligere var blitt. Det er nok viktig å ta høyde for dette når man skal vurdere Hamsuns senere nokså negative holdninger overfor Amerika og amerikansk åndsliv. Hadde han hatt forhåpninger om å bli en litterær stjerne i det nordamerikanske miljøet, lå disse nå i grus. Arbeidet for livsutkommet tok mesteparten av hans tid. (Larsen, 2003, s. 105)

Larsen ber oss her om å ta høyde for Hamsuns dårlige opplevelser mens han var i Amerika når vi skal vurdere hans senere nokså negative holdninger overfor det han selv ironisk kalte «amerikansk åndsliv». Det er dette jeg skal gjøre i denne oppgaven, nemlig å gå grundigere inn i «Hamsuns Amerika». Med «Hamsuns Amerika» mener jeg ikke hva Hamsun gjorde eller opplevde, men hvordan han skrev frem Amerika i tekstene han skrev og publiserte i perioden 1882-1888. Jeg ønsker å undersøke de erfaringene, reisene og tekstene han produserte mens han var der, i stedet for å undersøke det *senere* nokså negative forholdet hans til Amerika. Dette begrenser kildematerialet ganske drastisk og gir dermed anledning til en grundig undersøkelse.

1.1 Oppgavens mål

Hamsun produserte ikke mange tekster under sine to opphold i Amerika. Det dreier seg i all hovedsak om totalt elleve tekster han sendte hjem eller publiserte der samt brev og annet løst materiale. Jeg har imidlertid valgt å begrense utvalget ytterligere til de tre mest omfattende tekstene han publiserte i perioden, nemlig «Mark Twain» (1885), «Fra Amerika» (1885) og «Fra en indianerleir» (1885).

Av de elleve var det disse tre tekstene hvor Hamsuns geografiske fremstillinger av Amerika kom tydeligst frem. Jeg vil gjennom litteraturgeografiske analyser av disse tekstene undersøke hvilke geografiske fremstillinger Hamsun gjør av Amerika. Hvis vi ser fremstillingen av Amerika i et litteraturgeografisk perspektiv er det tydelig at det ikke er snakk om et nøytralt sted. For å kunne si noe om de geografiske fremstillingene Hamsun gjør vil jeg benytte meg av Henri Lefebvres (1991) teori om sosiale rom, sammen med Tim Cresswells (2015) teori om meningsfulle steder. Med dette perspektivet vil jeg undersøke hvordan Hamsun fremstiller Amerika, og da særlig med tanke på hvordan han gjør det for et norsk publikum. For det er i norske aviser Hamsun får publisert sine tekster om Amerika, og på den måten skriver han seg inn i en tradisjon av norske fortellinger om stedet. Jeg vil derfor undersøke problemstillingen: Hvilke geografiske fremstillinger gjør Hamsun av Amerika mellom 1882 og 1888?

1.2 Geografisk kategorisering

Jeg har valgt å kategorisere de geografiske fremstillingene Hamsun gjør i “Mark Twain” og “Fra Amerika”. De tre tematiske kategoriene jeg har valgt å bruke har jeg kalt: karakter, kultur og politikk. Jeg har valgt å gjøre det slik på grunn av at det, i all hovedsak, er gjennom disse tre aspektene Hamsun fyller Amerika med meninger, verdier, og dermed «lader» fremstillingen han gir av landet. For å få et bilde av hvilke forhold de geografiske fremstillingene trolig ble til under vil jeg bruke Hamsun-biografiene *Den unge Hamsun* (1998) og *Gåten Hamsun* (1996). Jeg har valgt å presentere de tematiske funnene underveis i den geografiske redegjørelsen. Stedene hvor de litteraturgeografiske analysene opptrer følger ikke noen kronologi, slik som biografien gjør, men de er heller ikke tilfeldig valgt. De opptrer på steder hvor det ut ifra biografien vil være naturlig å se på hvordan Hamsun fremstilte temaet i sine egne tekster. Ved å strukturere oppgaven slik, vil *hva* Hamsun gjorde, *hva* Hamsun skrev *om*, og konteksten det ble skrevet i være gjort rede for.

1.3 Tekstutvalg og perspektiv

Jeg har valgt å dele oppgaven i en første del som særlig fokuserer på biografien og de geografiske fremstillingene Hamsun gjør i “Mark Twain” og “Fra Amerika”, for så å vende blikket tydeligere mot “Fra en indianerleir” i andre del. På denne måten får vi både et godt utgangspunkt for å se hvordan Hamsun bygger opp Amerika mer skjønnlitterært, men også et klarere perspektiv på hvilket Amerika det egentlig er Hamsun fremstiller i denne perioden. «Fra en indianerleir» kan nemlig på mange måter sies å representere et av de tydeligste uttrykkene for Hamsuns Amerika.

Monika Žagar gjør i sin bok *Knut Hamsun: The dark side of literary brilliance* (2009) en lesning av «Fra en indianerleir». Žagars lesning er gjort i et postkolonialt perspektiv, og hun finner at Hamsun skriver frem typiske postkoloniale fremstillinger av nord-amerikanske urinnvånere. Fortellingen om urinnvånerne blir fortalt gjennom rasistiske og nedverdiggende perspektiver hvor urinnvånerne blir fremstilt som primitive og ville (Žagar, 2009, s. 85). Det som gjør «Fra en indianerleir» så interessant i denne sammenhengen er at Žagar også finner at det meste Hamsun presenterer som objektive fremstillinger av et besøk han gjorde til denne «indianerleiren» kun er fiksjon:

In the mixed-genre essay, Hamsun combines journalistic reporting with a freely invented core story. Will T. Ager, whom several sources mention as the friend who took Hamsun to Wisconsin’s Lake Mason where the Indians were supposedly setting up their temporary village, does not mention Indians at all in his reminiscence of the event. While it is very likely that Hamsun did indeed come into contact with Native Americans in Wisconsin, his two main protagonists are constructs based on folklore, local stories, popular literature, dime novels, and, probably, photographs. (Žagar, 2009, s. 84)

Med dette perspektivet blir det mulig å lese «Fra en indianerleir» som en tekst hvor Hamsun skriver frem det stedet *han* ønsker. Dette har også å gjøre med publiseringskonteksten; på 1880-tallet var det tilnærmet umulig for noen av Hamsuns norske lesere å sjekke sannhetsgehalten i det han skrev. Dette kan vi gå ut fra at Hamsun selv var helt klar over. Hamsun stod dermed helt fritt til å skrive frem *stedet* Amerika etter eget ønske. Derfor er det særlig interessant å undersøke hvilke geografiske fremstillinger Hamsun gjør om Amerika i «Fra en indianerleir».

2 Litteraturgeografi

2.1 Henri Lefebvres sosiale rom

Hva et sted er, og hvordan de produseres kan være vanskelig å sette fingeren på. Her vil jeg ta utgangspunkt i den marxistiske franske filosofen og sosiologen Henri Lefebvres teori om sted, slik han presenterer den i utvalgte deler av *The production of Space* (1991). I sitt arbeid jobbet Lefebvre for det meste med begrepet *sted* og var opptatt av viktigheten av det hverdagslige. Interessen for det hverdagslige kom av Lefebvres tro på at om man ville oppnå radikale politiske endringer, så var man nødt til å ha kunnskap om hverdagslivet til folk flest. På denne måten fikk Lefebvres arbeid stor betydning for humangeografien, på grunn av hans interesse både for sted, men også for mennesket ("Henri Lefebvre," 2024).

Når det gjelder Lefebvres forståelse av rom, er den både kompleks og såpass mangefasettert at det blir naturlig å gjøre et utvalg. På grunn av at Hamsun i all hovedsak benytter seg av fremstillinger av amerikanerne når han fyller sitt amerikanske landskap, blir Lefebvres teori om sosiale rom den mest anvendbare. For å forstå Lefebvre må vi forstå de to implikasjonene han mener følger av hans forståelse av sosiale rom som sosiale produkter.

Den første er at naturlige fysiske rom holder på å forsvinne. Ifølge Lefebvre må naturlige rom forstås som vårt felles startpunkt; det originale – muligens også hvor all originalitet stammer fra (Lefebvre, 1991, s. 30). Men Lefebvre understreker også at det å forstå rom sosialt ikke må forstås som at det naturlige rommet har forsvunnet fullstendig:

It is still the background of the picture; as decor, and more than the decor, it persists everywhere, and every natural detail, every natural object is valued even more as it takes on symbolic weight (the most insignificant animal, trees, grass, and so on). As source and as resource, nature obsesses us, as do childhood and spontaneity, via the filter of memory.

(Lefebvre, 1991, s. 30)

Poenget til Lefebvre er at menneskeheten har underlagt seg naturen. Etter at vi underla oss naturen, befinner vi oss nå i en tilstand av kognitiv dissonans; med et ønske om å bevare naturen på den ene side, mens alt vi i praksis gjør på den andre siden er med på å ødelegge den. På denne måten forsvinner ifølge Lefebvre også ideen om naturen, fordi vi har distansert

oss så langt fra den. I denne distanseringen forsvinner ideen om hvordan naturen var før vi mennesker underla oss den. Samtidig vet vi at vi er et resultat av og kommer fra naturen. Lefebvre skriver: «True, nature is resistant, and infinite in its depth, but it has been defeated, and now waits only for its ultimate voidance and destruction» (Lefebvre, 1991, s. 31).

Den andre implikasjonen Lefebvre presenterer, dreier seg om det faktum at et hvert samfunn er unikt, og produserer dermed sine helt egne rom. Her ser Lefebvre for seg at *rommet* blir *produsert* og *reprodusert* av samfunnet selv, altså at det er menneskene i samfunnet som produserer *rommet*. Lefebvre skriver:

Social space contains – and assigns (more or less) appropriate places to – (1) the *social relations of reproduction*, i.e. the bio-physiological relations between the sexes and between age groups, along with the specific organization of the family; and (2) the *relations of production*, i.e. the division of labour and its organization in the form of hierarchical social functions. (Lefebvre, 1991, s. 32)

Lefebvre mener altså at et sosialt rom hovedsakelig organiserer forholdet mellom produksjon og reproduksjon av arbeid. De «normene» som ligger til grunn for organiseringen av familien (*social relation of reproduction*), legger sine føringer på hvordan fordelingen av arbeid (*the relations of production*) skjer. Samtidig som at systemet for fordeling av arbeid har like stor evne til å påvirke forhold mellom kjønn, organisering av familien og aldersgrupper (Lefebvre, 1991, s. 32).

Det de to implikasjonene gjør for Lefebvres forståelse av sosiale rom som sosiale produkter er i all enkelhet at det ikke finnes noen nøytrale eller naturlige sosiale rom. Vi har i distanseringen fra naturen glemt hva som er naturlig, og dermed er det vi som mennesker som skaper de sosiale rommene, ikke naturen. I stedet for at det er naturen som dikterer, er det heller de sosiale relasjonene mellom reproduksjon og produksjon som produserer det sosiale rommet.

Etter disse implikasjonene kommer Lefebvre frem til tre konseptualiseringer som kjennetegner sosiale rom:

1. *Spatial practice*: Lefebvre forstår romlig praksis som kraften som produserer og reproduserer de romlige karakteristikkene som kjennetegner sosiale konstruksjoner innenfor et gitt rom. Med andre ord handler *spatial practice* om hvordan enkeltindividet forholder seg til et rom. Her kan man se hvordan individer utøver sin kompetanse om stedet, men også hvordan individet *opptrer* innenfor rammene som

rommet skaper (Lefebvre, 1991, s. 33). For eksempel, hvis vi vil si noe om den *romlige praksisen* i Nidarosdomen, må vi beskrive hvordan mennesker opptrer mens de befinner seg inne i kirkebygget. En mannlig kirkegjenger som har kompetanse om stedets romlige praksiser vil ikke bære et hodeplagg mens han er der inne.

2. *Representations of space*: Dette punktet er knyttet til relasjonene mellom produksjonen av rom, og hvilke «regler» disse relasjonene tvinger frem. Her snakker man ofte om kunnskap, koder, og offentlige relasjoner. Det er hvordan rommet «vil» bli representert, og hva det er som styrer denne «viljen» man ser etter (Lefebvre, 1991, s. 33). Hvis vi bruker Nidarosdomen som eksempel igjen, må vi her forsøke å beskrive hvordan Nidarosdomen «selv» vil presenteres. På Nidarosdomens informasjonssider står det: «Nidarosdomen, eller Nidaros domkirke, er Olav den helliges gravkirke, pilegrimsmål, signingskirke – og Norges nasjonalhelligdom» (Nidaros domkrikes sokn, 2024). Denne korte beskrivelsen legger tydelige bånd på hvordan besøkende vil møte kirken. Disse beskrivelsene kombinert med den overdådige utsmykningen av kirken kan tyde på at formålet med *representasjonen av rommet* i Nidarosdomen kan tolkes til å skulle fremstå som noe sakralt, hellig og av stor betydning.
3. *Representational spaces*: Her snakker Lefebvre om konseptuelle, tenkte eller representerte steder. Slike steder er aldri nøytrale, men formes av maktrelasjoner, ideologier og sosial-politiske strukturer. Disse stedene er ofte fulle av symboler, noen skjulte, andre ikke. Disse har en sterk kobling til det Lefebvre kaller undergrunnen av det sosiale livet (Lefebvre, 1991, s. 33). Et godt eksempel på et slikt fenomen er at alle verdenskart jeg har sett har Storbritannia og Europa sentrert i midten. Helt klart et politisk motivert valg, som nødvendigvis ikke er så lett å få øye på.

Med Lefebvres forståelse av sosiale rom som ramme for hvordan sted vil behandles i denne oppgaven, vil jeg også tilføye Tim Cresswells (2015) forståelse av *meningsfulle steder*, og særlig hans tanke om *sense of place*.

2.2 Tim Cresswells meningsfulle steder

Tim Cresswell, professor i menneskelig geografi ved universitet i Edinburgh, har arbeidet mye med begrepene sted og rom. I sin bok *Place: an introduction* forsøker Cresswell å si noe om hvilke kriterier vi mennesker legger for hva vi kaller steder, og hvordan han forstår begrepene *sted* og *rom*.

Når Cresswell snakker om *meaningful places*, snakker han om steder som har en verdi utover sin materialitet. Altså, steder som gjennom menneskelig erfaring og forhold har blitt tillagt en mening som ikke fullt kan dekkes gjennom en deskriptiv fremstilling. Cresswell anser et *meningsfullt sted* for å bestå av tre aspekter. Disse aspektene henter Cresswell fra John Agnew, henholdsvis: *location*, *locale* og *sense of place* (Cresswell, 2015, s. 7). Disse aspektene kan belyse hvordan steder av betydning oppstår, som igjen vil kunne gjøre det enklere å forstå hvilket *sted* Hamsun skriver frem, når han skriver om Amerika.

Location henviser i all hovedsak til et geografisk punkt på jorden. Et fiksert punkt på jordens overflate, hvis stedet befinner seg på jorden. Med andre ord kan et steds *location* beskrives med koordinater. For eksempel hvis stedet man snakker om er Nidarosdomen, vil Nidarosdomens *location* kunne uttrykkes slik: 63.42697686876114° N, 10.396937498091587° Ø. Cresswell presiserer, dog, at steder nødvendigvis ikke er stasjonære. Man vil for eksempel si at man befinner seg på stedet *båten* eller *flyet* når man er på reise, selv om båten eller flyet er i konstant bevegelse (Cresswell, 2015, s. 7).

Locale henviser til stedets materialitet – det som er til stede og hvordan stedet ser ut; de fysiske kjennetegnene som er med på å begrense, muliggjøre og forme menneskers adferd på stedet (Cresswell, 2015, s. 7). Hvis vi bruker Nidarosdomen som eksempel igjen, må vi beskrive hvordan bygningen ser ut, hvordan den er utformet og hva som møter individet inne i bygget. Nidarosdomens *locale* kan dermed beskrives som en katedral bygget i kleberstein, hvor grunnflaten er formet som et kors. På utsiden er den utsmykket med blant annet skulpturer og et stort rosevindu på byggets vestfront. På innsiden er det mange meter under taket, man møtes av rader av kirkebenker som alle er vendt mot et stort alter. Nidarosdomens *locale* kan åpenbart beskrives mer detaljert, men det er aspekter som dette som faller innenfor Cresswells bruk av begrepet.

Sense of place referer til individens subjektive og emosjonelle tilknytninger til et sted. I litteraturen vil et vellykket forsøk på å skrive frem et *meningsfullt sted* få leseren til å kunne få en følelse av hvordan det er å være på stedet. For eksempel vil et steds *sense of place* endre seg avhengig av om man vokste opp der, hva man opplevde mens man var der eller om man

bor der (Cresswell, 2015, s. 7-8). For eksempel synes jeg at det var noe skummelt over Nidarosdomen når jeg besøkte den som barn, for første gang. Nå som jeg har vært der i barnedåp og bryllup i voksen alder, har min oppfattelse av Nidarosdomens *sense of place* endret seg drastisk. Fra å være noe litt skummelt og ubehagelig, har Nidarosdomens *sene of place* nå blitt et sted for rituelle overganger i menneskers liv, hygge og noe sakralt.

Cresswell understreker at steder skapes av vår forståelse av dem. For eksempel er Tokyo et sted i min bevissthet. Stedet Tokyo, for meg, er skapt av hvordan jeg forstår det, til tross for at jeg aldri har vært der. Stedet jeg kaller Tokyo stemmer sannsynligvis ikke overens med det faktiske Tokyo i det hele tatt. Mitt Tokyo består i all hovedsak av det Tokyo som Haruki Murakami skriver frem i sine bøker. Min forståelse av *stedet* Tokyo avhenger fullstendig av hvilke aspekter ved Tokyo Murakami har valgt å beskrive, hvordan han beskriver dem og hvilke aspekter han har utelatt. Man kan nok derfor argumentere for at mitt Tokyo i stor grad egentlig er Murakamis fiksjonelle Tokyo. Som Cresswell skriver:

[...] place is also a way of seeing, knowing and understanding the world. When we look at the world as a world of places we see different things. We see attachments and connections between people and place. We see worlds of meaning and experience. [...] Here 'place' is not so much a quality of things in the world but an aspect of the way we choose to think about it – what we decide to emphasize and what we decide to designate as unimportant. (Cresswell, 2015, s. 11)

Det er Cresswells *sense of place* som er av størst relevans for denne oppgaven, fordi dette aspektet egner seg best til å kunne si noe om *hvilket* Amerika Hamsun skriver frem. Jeg vil undersøke aspektene som Lefebvre anser for å kjennetegne sosiale rom, henholdsvis *stedlige praksiser, representasjon og Hamsuns forståelse av hvordan stedet vil representeres*, for å kunne si noe om hvordan disse aspektene ved Hamsuns fremstillinger påvirker stedets *sense of place*. I lys av disse teoriene blir det særlig interessant å vektlegge hvordan Hamsun benytter seg av romlige praksiser, skriver frem stedets *sense of place*, hvordan han tar tak i enkelte ting, lader dem med mening, plukker ut, velger og legger vekt på ulike ting. Helt konkret vil jeg i møte med tekstene ha et særlig fokus på hvordan Hamsun skriver frem de stedlige praksisene, hvordan Hamsun presenterer stedene og hvordan han skriver frem stedets ønske om å bli presentert. Gjennom denne måten å lese tekstene på vil jeg kunne se på hvordan disse grepene påvirker leserens følelse av å være der.

3 Drømmen om Amerika

Når vi skal undersøke Hamsuns Amerika er det essensielt å forstå at Hamsun ikke var den første som skrev om Amerika i den norske offentligheten. Hamsun skrev seg inn i en diskurs som allerede var til stede i Norge, og han var dermed også en som ble påvirket av den. Derfor er det også nødvendig å kunne si noe om hva som kjennetegnet fremstillingene av Amerika før Hamsun tok del i diskursen. På denne måten kan vi både se hvordan han ble påvirket av den men også hvordan han valgte å posisjonere seg i forhold til den. Derfor vil jeg i dette kapitlet først presentere hva som kjennetegner fremstillingene av Amerika på 1800-tallet. Avslutningsvis vil jeg vise hvordan Hamsun i innledningen til «Fra Amerika» helt tydelig forsøker å posisjonere sine fremstillinger av Amerika i forhold til de fremstillingene som rådet i Norge på 1880-tallet.

3.1 De norske fortellingene om Amerika

Det som blir omtalt som starten på den norske emigrasjonen til Amerika skjer i 1825. Fra Vågen i Stavanger gikk det 52 mennesker ombord i skipet «Restauration», fulle av tro på muligheten for et bedre liv for seg og sine. Disse første emigrantene hadde en sterk tilknytning til den kristne bevegelsen som kalte seg *kvekere*, en bevegelse som hadde brorparten av sine følger i Amerika. På grunn av at religionsfrihet enda ikke var grunnlovsfestet, anses disse norske emigrantene nesten som religiøse flyktninger. De følte seg i hvert fall forfulgt av den norske stat og var også underlagt noen særlige regler for livsførsel og bosetting. Den store utvandringen fra Norge begynner egentlig ikke med kvekerne, men den fikk ikke ordentlig fart før i 1836-1837 (Østrem, 2014, s. 7).

Men det kan ikke ha vært religiøs forfølgelse som var beveggrunnen for at så mange nordmenn valgte å søke lykken i Amerika. Østrem (2014) mener at amerikabrevene som utflyttere sendte hjem var en av de viktigste byggesteinene i fortellingen om Amerika: «Brevne inneholdt mange skildringer av den nye verda og var dermed med på å skapa eit bilete av Amerika som ein stad der det var mogleg for den enkelte å betra livsvilkåra sine» (Østrem, 2014, s. 13).

Lovoll (1983) finner også at hjemvendte norsk-amerikanere hadde en stor innflytelse på bildet nordmenn satt med av Amerika. Ved å vende hjem ble de levende bevis på at det var mulig å gjøre suksess i Amerika, til og med for fattige nordmenn (Lovoll, 1983, s. 18). Lovoll legger også, i likhet med Østrem (2014), stor vekt på amerikabrevenes betydning:

De mest utbredte kildene var likevel amerikabrevene – brev som nordmenn i Amerika skrev til slektninger, venner og kjente hjemme i Norge. Disse innvandrerbrevene dannet et positivt bilde av Amerika i folks bevissthet. De fortalte om frihet og likhet, her behøvde ikke den alminnelige mann å bukke for øvrighet og overklasse, men «saasart som en Mand er bekjendt her ordentlig og skikkelig, saa er den Ene agtet som den Anden, Bønder og Haandværkere ere ligesaameget som Kjøbmænd og Embedsmænd», skrev en emigrant fra Wisconsin i 1845. (Lovoll, 1983, s. 18)

Innholdet i disse brevene skal i stor grad ha båret preg av anklagelser mot det norske standssamfunnet og den politiske og økonomiske situasjonen i Norge. Disse anklagelsene må da forstås som begrunnelsene for emigrasjonen. De inneholdt, dog, ikke bare lovord. Emigrantene skrev også om harde kår og stor arbeidsbelastning, samtidig som brevene også inneholdt råd til potensielle nye emigranter. Amerikabrevene hadde en stor påvirkning på antallet norske emigranter til Amerika: «Disse brevene virket til å fremme reiselysten og øke tallet på emigranter. Brevene ble kopiert, sendt fra gård til gård, bygd til bygd, og i mange tilfeller trykt i aviser» (Lovoll, 1983, s. 18). Gulliksen (1999) har samlet mange av disse amerikabrevene i sin bok *Så nær hverandre: en samling amerikabrev fra Midtvesten til Nissedal 1850-1875*. Det er interessant å se om disse amerikabrevene gjenspeiler det samme inntrykket som Østrem (2014) og Lovoll (1983) mener å finne i amerikabrevene. I et av de første amerikabrevene hvor en sammenligning mellom Norge og Amerika forekommer, ser det ut til at Lovoll og Østrems inntrykk stemmer. Dette er et brev sendt fra *Sandprairie* den 10. oktober 1852, og mottatt den 11. desember 1852. Avsenderne er Tarje Klaussøn, Herborg Kristiansdatter og Gunhild Tarjesdatter, og brevet er skrevet til *Kjære forældre og søsken*. Brevet innledes med lykkeønskninger til de der hjemme, og redegjørelser for hvor mye som har blitt betalt for tomter, hus og buskap. De kan også fortelle at tomten som er kjøpt ikke ligger så langt unna noen som bare blir nevnt ved fornavn, noe som må bety at de hjemme i Norge må ha kjent dem fra før de emigrerte til Amerika. Det som er av interesse her er sammenligningen mellom livet i Amerika og det de har forlatt i Norge, og den kommer etter fortellingen om en ryggplage som avsenderen har slitt med en stund:

Jeg var ogsaa i vinter plaget af en forfærdelig ryggpine. Det var 5 uger, som jeg ikke kunde faa klæder paa mig selv. Ellers var det lidet jeg bestilte paa 4 maaneder, ellers har vi allesammen været saa friske som vi var nogensinde i Norge. Vi finder os meget vel fornøjet, saa vi vilde slet ikke til Norge igjen, om vi fik 1 af de bedste gaarde i Kirkebygden og med lidet og mageligt arbeide. (Gulliksen et al., 1999, s. 51)

Til tross for at avsenderen har vært plaget med ryggen i over fire måneder, så vil hen aldri tilbake til Norge, ikke engang hvis hen får den flotteste gården hen kan tenke seg. Det er vanskelig å skulle prøve å si noe om hvorvidt dette er sant, om livet som nybygger på den amerikanske prærien virkelig var så flott at man aldri så seg tilbake igjen. En alternativ forklaring på lovprisingen av forholdene i Amerika kan være at man rose malte tingenes tilstand for å slippe å fortelle om nederlaget av å ha satset både penger og sin egen fremtid på en fortelling som muligens ikke holdt det den lovet. Men det er helt sikkert at fortellinger som dette var med på å skape geografiske fremstillinger av Amerika som et mulighetenes land.

Tendensen til å sammenligne Norge og Amerika, hvor Amerika hylles til fordel for Norge, er å finne i flere av amerikabrevene Gulliksen har funnet. Et annet eksempel er et brev som er sendt fra *Sandprairie*, den 10. februar 1852. Brevet er skrevet til *Kjære svigerfar*, og avsenderne er Jacob Jacobsen og Anne Johanne Kristiansdatter. Brevet innledes med en forundring over at mottakeren ikke har mottatt det første brevet som var blitt sendt, og avsenderen forklarer hvem som skrev brevet for hen, og hvem som fikk i oppdrag å sende det. Etter det kommer en redegjørelse for hvordan situasjonen er for avsenderne, og den er utelukkende positiv. Men så kommer avsenderen til sin sammenligning mellom forholdene i Amerika og Norge:

Jeg har ogsaa i aar taget ludbrug, og jeg vil heller ludbruge her i Amerika end jeg vil være eier af en af de bedste gaarde i Norge. Jeg vil derfor raade alle og enhver som har saa meget at de paa nogen maade kan bestride reiseomkostningerne at de ikke længe betænker sig men kommer efter os jo før jo heller. Betänk der er ikke meget at lægge tilbedste i Norge. [...] Der er endnu land nok, saa at det ikke vilde forslaa meget, om de kom alle de mennesker som er i Norge, og om nogen af vore slegtninge kommer efter os, da skal de gjerne hos os faa vinterlogi.

(Gulliksen et al., 1999, s. 44-45)

Her ser vi hvordan emigranten heller vil arbeide på en annen manns jord og betale skatt av sin egen inntjening, enn å eie den flotteste gården i hele Norge. Det er sterke ord, og må ha gjort

inntrykk på mottakeren hjemme i Norge. Her må man også stoppe opp litt, og undre seg over hva som er intensjonen bak den insisterende tonen når avsenderen begynner å anbefale emigrering for alle nordmenn som har råd til det. Kan det være et uttrykk for ensomhet eller hjemlengsel? Eller kan det være en helt oppriktig oppfordring som er begrunnet i mulighetene som ligger i Amerikas midtvest? Det blir, igjen, vanskelig å svare på, men det som kommer helt tydelig frem er hvordan brev som disse må ha vært med på å skape et bilde av Amerika som et utopisk sted hvor alle problemer kan løses.

Når vi vet at Hamsuns eldre bror Peter emigrerte en del år før Hamsun gjorde det selv, er det naturlig å tro at Hamsun også mottok slike brev. Når Lovoll (1983) forteller at det også var vanlig at slike brev ble kopiert og sendt fra gård til gård blir det nesten umulig å forestille seg at Hamsun ikke ble eksponert for fortellingene om Amerika som ble presentert i brevene. Derfor blir det naturlig å anta at Hamsun hadde akkurat de samme forestillingene om Amerika som alle de andre norske emigrantene som reiste. Med denne kunnskapen om den generelle fortellingen om Amerika som befant seg i den norske befolkningen, vil det bli enklere å forstå hva Hamsun forventet når han dro. Samtidig skaper den også et inntrykk av hvilken tradisjon Hamsun skrev seg inn i når han bestemte seg for å skrive om Amerika.

3.2 Hamsuns posisjonering

«Det ligger et land på andre siden av havet, stort som 20 kongeriker og rikt som intet annet land – det er Amerika, millionenes republikk. Folk her hjemme kjenner det fra geografien, fra amerikabrev og trykte foredrag» (Hamsun, 2009, s. 33). Slik åpner Hamsun artikkelen «Fra Amerika». Det som er interessant med denne innledningen, er at Hamsun posisjonerer seg overfor leseren på to fronter. Den første setningen er som hentet rett ut av en sagafortelling; beskrivelsene: «På andre siden av havet» og «stort som 20 kongeriker og rikt som intet annet land» kan minne om fortellingen til en som nettopp har kommet hjem fra viking, og som beretter de hjemme om hva han har opplevd. Her er det den første posisjoneringen skjer: Hamsun har vært der, og det har *ikke* de han skriver for. Den samme posisjoneringen fortsetter i neste setning når han informerer leserne om at de kun har sin informasjon fra amerikabrev og trykte foredrag. Det kan se ut til at Hamsun vil fortelle en annen historie om Amerika. Hamsun forsøker altså å skape avstand mellom det stedet han skriver om og det stedet som amerikabrevene og de trykte foredragene presenterer. Han posisjonerer sin artikkel som noe annet, hans artikkel har ikke noe å gjøre med noe av det Aftenpostens lesere har lest om Amerika før. Dette skal vi se at også kjennetegner de øvrige tekstene fra perioden.

4 Biografi og geografiske fremstillinger i «Mark Twain» og «Fra Amerika»

I denne delen vil jeg forklare og tydeliggjøre hvordan det Amerika Hamsun møtte mellom 1882 og 1888 så ut, og hvordan Hamsun fremstilte det. Dette vil jeg gjøre ved å gå i dialog med Hamsun-biografiene til Larsen og Ferguson, henholdsvis *Den unge Hamsun* og *Gåten Hamsun*. På denne måten kan vi få et inntrykk av hvilke forhold Hamsun levde under, og hvilket sted han møtte i Amerika. Denne innsikten vil være nyttig, fordi den vil være med på å danne et inntrykk av hvilke forhold de geografiske fremstillingene Hamsun skaper, ble til under. Samtidig vil jeg også gjøre noen litteraturgeografiske lesninger, av «Fra Amerika» og «Mark Twain», som tematisk passer inn i biografien. Slik vil denne delen av oppgaven kunne gi innsikt i både Hamsuns reiser i Amerika, og hvilke geografiske fremstillinger som tematisk går igjen i Hamsuns tidlige artikler om Amerika. Tematisk har jeg identifisert tre «kategorier» som går igjen i de geografiske fremstillingene Hamsun gjør. Jeg har valgt å kalle dem *politikk, moral og kultur*. Når de litteraturgeografiske undersøkelsene opptrer er *ikke* kronologisk begrunnet, men i stedet tematisk, til tross for at biografien er det.

«Fra Amerika» (1885) er en artikkelserie bestående av tre artikler som ble publisert i Aftenposten over en periode på tre uker fra 21. januar til 14. februar, i 1885. Den første artikkelen hadde undertittel *Innledning*, mens begge de to siste gikk under navnet *New York*. Alle tre artiklene var signert *Ego* (Hamsun, 2009, s. 450). I serien forsøker Hamsun å skrive frem den amerikanske folkesjelen. Dette gjør han gjennom å beskrive hvordan de demokratiske institusjonene fungerer, ikke bare i teorien, men også i praksis. Formålet med analysen er å undersøke hvilke geografiske forestillinger Hamsuns presentasjon av Amerika var med på å produsere, ikke *hvordan* Hamsun fremstilte Amerika.

«Mark Twain» (1885) er en artikkel som ble publisert i *Ny Illustreret Tidene* i tre deler. I artikkelen forsøker Hamsun å sette en diagnose på tilstanden til den amerikanske kunsten, og den amerikanske estetiske sansen. Dette gjør han gjennom lesninger av den amerikanske forfatteren Mark Twain, som han anser for å være den perfekte forfatter for det amerikanske publikum. Undersøkelsen min vil dermed følge Hamsuns bevegelser slik som Larsen (1998) og Ferguson (1996) presenterer dem, i tillegg til at jeg også stopper opp og presenterer de tre

grupperingene av de geografiske fremstillingene Hamsun presenterer i «Mark Twain» og «Fra Amerika».

4.1 Første tur til Amerika

4.1.1 Elroy

Den første februar 1882 forlater Knut Hamsun s/s Oder, etter en omtrent fjorten dagers reise, og befinner seg i Amerika for aller første gang (Larsen, 1998, s. 278). Både Larsen (1998) og Ferguson (1996) har valgt å starte sine biografiske fortellinger om Hamsuns første Amerikaopphold med et utdrag fra et brev Hamsun sender til sin venn Torger Kyset. Det er en tydelig begeistret ung mann som skriver hjem, og det later til å være et meget interessant sted han skriver frem for sin venn, hjemme i Norge:

De, Torger, burde været med i New York og seet al Herligheden der. Jernbanen gaar op i Luften over Folks Hustage, og Telegraf- og Telefontraadene er spændt i Tusinder fra Hus til andet; Broen fra New York til Brooklyn er omtrent $\frac{3}{4}$ norske mil; der skal Jernbanen gaa; men ovenfor den er spændt fine staastraade sammen til et Næt, og der skal Fodgjængerne gaa. Denne Bro er Verdens største Ingeniørarbeide, og den ligger saa høit, at man kommer op i et andet Luftlag, naar man gaar over den. [...] En Dag gik jeg på «New York Postoffice». d.v.s. paa Posthuset, med et Brev til Frøsland. Da jeg kom der, blev jeg heiset op i 4de Etage paa etslags Vippeindretning; ned igjen skulde jeg gaa, men det vilde næsten ikke tage Ende. (Ferguson et al., 1996, s. 56)

Hvilket sted er det Hamsun skriver frem her? Et første møte, og muligens, den første beskrivelsen Torger Kyset noen gang har fått av New York; hvilket sted er det Kyset blir presentert? Her kan Lefebvres begrep om *representational spaces* virke oppklarende. Som nevnt tidligere er slike steder aldri nøytrale, og tjener alltid en bestemt agenda. Hvilken agenda er det Hamsun har bak sine beskrivelser av New York? Det er liten tvil om at Hamsun forsøker å skrive frem et utrolig sted, et sted hvor nesten alt er mulig. En bro som er så høy at man kommer opp i et helt nytt luftlag når man går på den. En vippeinnretning som kan heise deg opp etasjer, og når man skal ned igjen så vil trappetrinnene nesten ingen enda ta. Det kan høres ut som at Hamsuns agenda er å skrive frem et New York som er *enda* mer fantastisk enn det Kyset muligens hadde fått inntrykk av fra før. Denne ensidige fremstillingen minner litt om den samme positiviteten vi så fra amerikabrevene. Samtidig er det nok viktig å huske

på at New York må ha virket nesten uvirkelig på en nordmann som akkurat var kommet til Amerika i 1882.

Cresswells begrep *locale* kan nok også si noe om hvilket sted som skrives frem her, altså stedets materialitet. Hamsun beskriver hverken mennesker eller natur, alt som tas med er menneskeskapt, laget av metall, sement og stein. *Locale* prøver også å beskrive hvordan menneskers adferd formes av et steds materialitet, noe som også kommer godt til syne i Hamsuns beskrivelser. Går man over broen så tar *den* deg med opp i et nytt luftlag; merk at det er *broen* som tar deg opp dit, man går ikke opp dit selv. Det samme med besøket i posthuset. Her blir Hamsun vippet opp i fjerde etasje, og det er det vippeinnretningen som gjør. Dette *locale* som finnes i Hamsuns New York beskriver et sted hvor mennesket ikke lenger er aktør, men har blitt passivisert.

Hva gjør så disse beskrivelsene med stedets *sense of place*? Denne overentusiasmen som ligger i beskrivelsene, fraværet av natur og mennesker og det passiviserte mennesket. Det hele minner nærmest om en fornøylespark. En fornøylespark hvor man kan oppleve et nytt luftlag, en bro hvor mennesker og tog kan gå samtidig, en vippeinnretning som kan vippe deg flere etasjer opp i været, og man trenger ikke gjøre noe selv, det er bare å sette seg inn. Hamsun skriver rett og slett frem et sted hvor det ikke finnes noen grenser for hva god ingeniørkunst kan få til, og hvor det er spennende å være.

Fra New York reiste Hamsun videre til Elroy, hvor den eldre broren Peter bodde. Der viste det seg at storebroren hadde et like løst forhold til sannheten som han selv skulle komme til å utvise. For ting sto ikke like godt til som det Petter hadde fortalt i sine amerikabrev. Ferguson (1996) kaller Petter for «den arbeidssky skredderbroren» og at han var en habil felespiller, som heller ikke spyttet i glasset (Ferguson et al., 1996, s. 59). Prioriteringen mellom skredderarbeidet og felespillingen kommer godt frem gjennom Fergusons karakteristikk av ham. Sin brors litt upålitelige rykte til tross, fikk Knut arbeid hos den samme kjøpmannen som sin bror. Kjøpmannen var også en utvandret nordmann ved navn Thomas L. Moe (Larsen, 1998, s. 281).

På grunn av sin brors pengehåndtering blir det til slutt ikke mulig for Knut å fortsette å bo hos ham lengre, og han må finne seg et nytt sted å bo. Etter å ha måttet forlate sin bror og hans kone tar Hamsun arbeid på en liten gård et lite stykke utenfor Elroy, hos ekteparet Loveland (Ferguson et al., 1996, s. 59). Larsen har funnet en beskrivelse av gården og arbeidet i et brev Hamsun skrev til sin venn Ernst Sengebusch, tidlig i april 1882: «Fra min Broder, som bor her, drog jeg ud til en Farmer, hos hvem jeg nu arbeider. Tungt Arbeide naturligvis, men jeg har Haab om at faa noget bedre naar Tiden lider» (Larsen, 1998, s. 288).

Høsten 1882 er Hamsun tilbake i Elroy igjen. Hverken Larsen (1998) eller Ferguson (1996) har klart å finne ut så mye om hva Hamsun foretok seg etter at han forlot sin bror og begynte å ta på seg forefallende gårdsarbeid. Den eneste kilden man har fra disse månedene er det Hamsun selv skriver i *På gjenngrodde Stier*, og som Larsen (1998, s. 288) påpeker er denne boken skrevet 70 år etter at hendelsene fant sted og må dermed leses med forsiktighet. Det man er enige om er at Hamsun arbeider på minst tre ulike gårder i denne perioden. I *På gjenngrodde Stier* (1996) forteller Hamsun at han nesten ble lurt av en ung kvinne mens han jobbet for familien Spears på en av disse gårdene. Hun skal visst kun ha vært interessert i ham av praktiske grunner, altså for å få han til å ville ta over gården. Men når enkefruen på gården en dag rir inn til byen og kommer tilbake med en større og sterkere finne til å ta over, er plutselig de varme følelsene fra kvinnen forsvunnet.

Vel tilbake i Elroy, og fra det harde gårdsarbeidet, ble Hamsun ansatt i byens største varehandel. Han må ha gjort et godt inntrykk, for han steg raskt i gradene. Fra å først bli satt til å være håndlanger for murerne som holdt på å bygge ut varehandelen, til å ende opp inne i butikken som handelsbetjent. Mens han fungerte som handelsbetjent bodde han på hotellet Elroys Northwestern Railways. Under dette oppholdet fikk han også undervisning i engelsk (Ferguson et al., 1996, s. 60-61).

Larsen skriver at Hamsun – gjennom kontakter han fikk under sitt arbeid som butikkespeditor – endelig fikk mulighet til å gjøre det han hadde kommet for å gjøre: å drive folkeopplysning gjennom litterære foredrag. Det er gjennom en krets med lærere han har blitt kjent med, særlig Will T. Ager, han får denne muligheten. Så søndag 5. november 1882 skulle Hamsun holde foredrag i skolehuset (Larsen, 1998, s. 292). I Chicago-avisen *Skandinaven* kunne man noen dager senere lese:

Knud Hamsund, en ung Forfatter fra Norge, holdt sidste Søndag i et Skolehus ved Elroy Foredrag over Bjørnstjerne Bjørnson. Huset var fyldt til trængsel. Vi fulgte med levende Interesse det særdeles vakkre Foredrag; vi hørte, det var en Mand, som kjendte til sit Emne, vi følte, at der, hvor han malede Bjørnsons deilige Digtninge, der, hvor han famlede sig ned i den store Skalds religiøse Uhyggelighed, og der, hvor han begeistret lagde op Bjørnsons politiske Ideer, – vi følte, at Hr. Hamsund var en Mand, der var kjendt i disse dyb. [...] Det er at ønske, at Skandinaverne omkring Elroy benytter sig af Anledningen til at høre Hr. Hamsund (om han ellers optræder oftere), saa meget mere, som «Adgangen er fri». (Larsen, 1998, s. 292-293)

Hvis denne anmeldelsen gir et sannferdig bilde av hvordan dette foredraget gikk og rammen rundt det, må foredraget kunne anses som en suksess. Men det skulle gå et halvt år før han igjen prøvde seg som foredragsholder. Den 12. april 1883 kunne man i *The Stoughton Hub* lese at: «Knut Hamsund lectures at the Open Hall Saturday Evening, on the subject of Bjornstjerne Bjornson [sic], or the live issues of Norway's political life» (Larsen, 1998, s. 298). Denne gangen gikk det ikke like bra, og ikke flere enn 20 personer møtte opp. Det er en slukøret og kanskje litt bitter Hamsun, som i et brev til Rasmus B. Anderson skriver om hvordan foredraget hadde gått:

Uveiret skræmte Country-Folkene hjem om Lördags-Eftermiddagen, og af Folk i selve Stoughton faar man ikke mange til at höre paa en Forelæsning; de bare kjender til at drikke. Det er det værste Svinehul jeg endnu har seet. [...] Interesseløse – tankeløse – idéløse – endog sandseløse – hvilket Liv! – Og Ungdommen? Den er værst. Det er ingen *Skam* at drikke i Stoughton; det er Morro! (Larsen, 1998, s. 299)

Det er altså med vekslende hell at den nye foredragsholderen klarer å engasjere sine tilhørere, og den siste opplevelsen satt også en midlertidig stopper for Hamsuns foredragsvirksomhet. Han fortsetter sitt arbeid som butikkekspeditor i Elroy, og oppholder seg der frem til sommeren.

Hans venn, læreren Ager, sa opp sin stilling som lærer i Elroy når sommeren kom i 1883, og tok med seg Hamsun på sommerferie til sine foreldre ved Lake Mason (Larsen, 1998, s. 301-302). Etter oppholdet ved Lake Mason dro Hamsun tilbake til Elroy og sin jobb ved varehandelen. Som et tegn på noe verre, pådrar Hamsun seg en lungeblødning en dag på jobb. Idet han skulle løfte en tung tønne med salt, kjente han at noe rev og slet seg i brystet (Ferguson et al., 1996, s. 65). Han kom seg igjen, men dette skulle vise seg å være starten på slutten for Hamsuns første Amerika-reise.

4.1.2 Samlede geografiske fremstillinger av amerikanernes karakter

Her vil jeg stoppe opp litt, og se på hvordan Hamsun fremstiller amerikanernes karakter. Hamsun uttrykker seg her for første gang angående amerikanernes karakter når han skriver: «Det er ingen *Skam* at drikke i Stoughton; det er Morro!» (Larsen, 1998, s.299). De utdragene fra «Fra Amerika» og «Marks Twain» handler, dog, ikke om alkohol. For Hamsun er ikke moraliserende, men han kommenterer likevel den amerikanske moralen, altså hvilke verdier og moralske evner amerikanerne har.

I «Fra Amerika» presenterer Hamsun sine bekymringer angående den amerikanske moralen. Han påstår at amerikanerne besitter en altfor underutviklet moral til å kunne dra nytte av de demokratiske institusjonene landet er bygd på. For institusjonene har Hamsun tro på, og beundrer verdiene de er bygd på. Han skriver:

Jeg mener at det skal mere moralsk utviklede folk til enn amerikanerne for å tåle så frie institusjoner og slik umåtelig rikdom som deres. Og der er det den fryktelige store fare tårner seg opp for det vide, herlige Vesten og for dem som emigrerer; det vil komme en dag da de ikke lenger kan tåle sin frihet. (Hamsun, 2009, s. 34)

Han er altså dypt bekymret for den sosiokulturelle og politiske tendensen han ser mens han er i Amerika. Han skylder på emigrasjonen, nærmere bestemt på *hvilke* emigranter som kommer. Han gjør et poeng av at det kun er de som *ikke* har lyktes i Europa som søker lykken i Amerika (Hamsun, 2009, s. 34-35). En situasjon han kjente meget godt til, i og med at han var ute i det samme ærendet selv.

Hva gjør disse anklagelsene mot det amerikanske folket med stedet han skriver frem? Her kommer det tydelig frem at det er relasjonen mellom produksjonen av rommet og hvilke «regler» disse relasjonene produserer, Hamsun presenterer som bekymringsverdig. Sett i lys av Lefebvres (1991) representations of space-begrep blir de frie institusjonene og kapitalismen her produsenter av rommet, og disse produserer et rom med mye frihet og god tilgang på materielle goder. Karakteristikken av amerikanerne som moralsk underutviklede gjør noe med leserens oppfattelse av hvordan amerikanerne vil håndtere de romlige praksisene som kreves i et demokrati. Når han avslutter med at de ikke vil klare å håndtere sin frihet, fremstiller han amerikanerne som så moralsk degenererte at de ikke kan klare å håndtere reglene som det demokratiske rommet produserer.

Hamsun fortsetter sine fremstillinger av amerikanernes karakter. Her er det ikke moralen han fremstiller, men amerikanerens mening med livet:

Mens et folks egentlige møye i andre land må kalles dets kamp for sin tilværelse, må det hete folkets kamp *for velværet* – et visst kjøttetende, mettende velvære, med god råd til sterke sanselige nytelser, til fete hester og fet mat. Ti den egentlige amerikaners kunstsans, litterære, religiøse, politiske og sosiale interesser er uegentlige elementer i hans liv. (Hamsun, 2009, s. 37)

Her skriver Hamsun frem et overfladisk og materialistisk folkeslag som kun er på søken etter sanselige nytelser. Det er tydelig at Hamsun ser på dette som et forvrengt hierarki av prioriteringer. Hvilke prioriteringer Hamsun selv setter høyest kommer frem i siste setning: kunstsans, litteratur, religion, politikk og sosiale interesser. Anklagen går ut på at amerikanerne, i sin søken etter umiddelbar tilfredsstillelse og fysisk komfort, har mistet synet av de viktige aspektene ved livet – noe som i følge Hamsun er dyrkingen av mer transcendent og intellektuelt arbeid.

Samtidig skriver ikke Hamsun frem amerikanerne som helt hjelpeløse søkere etter sanselige nytelser heller. Ett trekk ved amerikanerne han presenterer som positivt, er deres entreprenørskap og oppfinnsomhet:

Men den oppfinnelsesevne og dristige foretagsomhet, den *maskinlyst*, som jeg vil kalle det, og det spekulasjonbegjærlige element hos amerikaneren viser oss dette folk friskere i sine rentut matematiske evner og betingelser enn noe annet folk. [...] På rent teknisk-videnskapelige område er Amerika foran alle folk, endog foran de land hvor hjularbeidet og fine snorer er en spesialitet, f.eks. Sveits. (Hamsun, 2009, s. 38-39)

Hamsun presenterer amerikanerne som det dyktigste folkeslaget i verden, målt i tekniske ferdigheter. Dette får mye å si for fremstillingen av amerikanerne som han skriver frem. For nå *kan* plutselig amerikanerne noe. De er ikke bare passiviserte konformitetsjagende mennesker, de er også meget kompetente og effektive, de overgår til og med alle andre folkeslag. De mangler estetisk sans og forstår ikke verdien av kultur og estetikk; til gjengjeld er de så dyktige at de kan høste fruktene fra sine maskiner, og fylle livet med velvære og konformitet.

Men Hamsun er ikke ferdig med sin fremstilling av amerikanernes karakter, og deres entreprenørskap og tekniske ferdigheter. Han forteller om en «praktisk amerikaner», som hadde funnet en ubenyttet energikilde, som han hadde forsøkt å starte utvinning av:

Han ville gjøre gass av *lik*. New York har nu en folkemengde på 1 ½ million, hvorfor det kan påregnes 60-70 tusen dødsfall om året. Og tenk gass av alt dette! Det ville bli New Yorks «velvære» én gang til! Sytti tusen lik! Seventy thousand! Hvor munnen blir deilig full av så rommelige tall. – Således arbeider amerikanske hjerner. (Hamsun, 2009, s. 39)

Det er vanskelig å ikke plukke opp den sarkastiske tonen hos Hamsun her. Hvorvidt denne historien har noen rot i virkeligheten, er vanskelig å si. For det er nesten like sannsynlig at Hamsun skriver inn denne passasjen kun for å gjøre sitt syn på amerikanernes livsførsel enda tydeligere; amerikanerne er villige til å gå over lik i kampen for velvære. På denne måten snur han de egenskapene han i sted roste amerikanerne for, til å nå være noe negativt. Det er fortellingen om den underutviklede moralen som kommer til syne igjen.

Hvilke geografiske fremstillinger er det Hamsuns fremstilling av amerikanernes karakter produserer? Hamsun fremstiller Amerika som et sted hvor dets romlige praksiser er sterkt påvirket av innbyggernes karakteregenskaper, særlig deres mangelfulle moralske og estetiske utvikling. Dette reflekteres i et samfunn hvor materiell forbruk og teknologisk fremskritt ikke akkompagneres av tilsvarende kulturell eller intellektuell modning. Resultatet blir et sted preget av overfladiskhet, hvor rask industriell vekst går på bekostning av dypere, mer bærekraftige menneskelige og kulturelle verdier. Amerika, slik Hamsun fremstiller det, viser dermed en skarp diskrepans mellom teknologisk dyktighet og kulturell naivitet, noe som resulterer i et samfunn som effektivt utnytter sine ressurser mens det samtidig forfaller moralsk og estetisk. fremstille amerikanerne

Denne fremstillingen av amerikanernes karakter får tydelige konsekvenser for Hamsuns Amerikas *sense of place*. Hamsun fyller det amerikanske landskapet sitt med mennesker som ikke vet sitt eget beste, som går over lik for å tjene penger og som ikke vet å verdsette kunst og kultur. Dette gjør at Hamsuns Amerikas *sense of place* blir kaldt og sjelløst. Når Hamsun fyller sitt Amerika med mennesker som kun er ute etter sanselige nytelser, og som innehar en underutviklet moral, blir stedet fylt med mennesker som bare er ute etter å mele sin egen kake. Det blir et sted hvor kapitalismen har utkonkurrert moralen, og hver mann står for seg selv.

For å oppsummere, stedet Hamsun produserer gjennom sine geografiske fremstillinger av amerikanernes karakter preges av umoral og en rå kapitalisme. Selv om Hamsuns fremstillinger for det mest går på menneskene på stedet, blir stedet tydelig farget av dem. Hvis vi ser tilbake til de fortellingene som allerede var til stede om Amerika i Norge på 1880-tallet, ser vi at Hamsun er ute etter å fortelle en helt annen historie. For når stedet Amerika presenteres som et sted som produserer stedlige praksiser som får innbyggerne til å være villige til å gå over lik for å tjene til livets opphold, står Hamsuns Amerika i stor kontrast til det Amerika nordmenn kjente på den tiden.

4.1.3 Madelia

Tilbake til Hamsuns reiser i Amerika. I januar 1884 blir varehandelen Hamsun arbeidet i i Elroy solgt og skifter dermed eiere. En av lærerne Hamsun ble kjent med gjennom Will T. Ager, Henry M. Johnston, hadde samtidig sagt opp som lærer i Elroy og startet en trelastforretning i Madelia. Henry og hans kone skulle ut å reise og spurte Hamsun om han kunne tenke seg å passe forretningene og huset deres mens de var på reise, noe Hamsun sa seg villig til. Dermed forlot Hamsun Elroy, til fordel for den enda mindre prairiebyen Madelia, med sine 500 hundre innbyggere. Men oppholdet skulle ikke vare så lenge, bare til rundt månedsskiftet mars/april (Larsen, 1998, s. 306-307).

Brorparten av ukene i Madelia gikk Hamsun arbeidsledig, noe han selv ikke så mørkt på. Han skriver i et brev til sin venn Svein Tveraas: «Jeg er saa glad fordi jeg har disse to Maaneder endnu, saa kan jeg læse og skrive» (Larsen, 1998, s. 308). Den 3. februar holder Hamsun foredraget *Jøderne, fra Abraham til i dag*, og rundt hundre personer møtte opp. Men neste gang, like etter i St. James, møtte det ikke opp nok folk til foredraget, og Hamsun ble nødt til å avlyse (Ferguson et al., 1996, s. 68).

Etter å ha møtt på nok et skjær på sin reise mot å kunne livnære seg som foredragsholder, konsentrer Hamsun seg heller om å skrive ferdig en bok han holder på med: *Over Havet*. Boken arbeider han flittig med, og han har planer om at han skal prøve å få unitarpresten og forfatteren Kristofer Janson til å lese og kritisere den (Ferguson et al., 1996, s. 68). Janson blir en viktig person for Hamsun resten av hans opphold i Amerika, ikke bare denne første turen, men også når han vender tilbake noen år senere.

Vi har ingen sikre kilder på når Janson og Hamsun møtes for første gang, og i Hamsun-biografiene hersker det viss uenighet rundt dette. Det vi vet, fra Hamsuns brev er at han en gang i slutten av februar/begynnelsen av mars skriver til Svein Tveraas: «Han [Janson] opfordrede mig til at komme til Minneapolis og modtage Posten hos ham som Sekretær og Hjælpepræst med en Løn af 500 Dollars [ca. 92 000 i 1997-verdi] for Aaret og «free Traveling Expencis»» (Larsen, 1998, s. 315). Dette tilbudet ender Hamsun opp med å takke ja til.

4.1.4 Minneapolis

Hamsun flytter til Minneapolis og tiltrer stillingen som Kristofer Jansons sekretær og hjelpeprest i månedsskiftet mars/april 1884. Husrom fikk han hjemme hos familien Janson (Larsen, 1998, s. 314). Janson og hans unitarbevegelse var gjenstand for massiv teologisk kritikk i de kristne skandinaviske miljøene, og Larsen (1998) finner denne kampen for

unitarkirkens livsrett som en av hovedgrunnene for at Janson trengte en sekretær (Larsen, 1998, s. 319). Hamsuns arbeid går for det meste ut på at han noen søndager holder foredrag for unitarkirkens tilhengere og forefallende sekretærarbeid for Janson. Han får også i oppdrag å svare Jansons argeste konkurrent og kritiker Julius Julson i en pågående disputt i avisen *Skandinaven*.

Hamsun befant seg endelig i et sosialt og intellektuelt fellesskap hvor han selv følte han hørte hjemme. For oss som vet hva som skjer, kan disse månedene i Minneapolis leses som *stillheten før stormen*. Kristofer Janson forteller om hva som hendte slik:

Hamsun blev den gang skræmt fra Minneapolis av frygt for tæring. Ved en av vore store basarer, hvor han fungerte som auktionarius, brast der noget i brystet paa ham. Han følte sig syk og spyttet blod. Den norske læge skræmte ham med, at hvis han ikke forlot Minnesotas klima straks, vilde han være færdig om tre maaneder av galloperende tæring – Hamsun reiste over hals og hode. (Larsen, 1998, s. 334)

Det ble altså slik Hamsuns første Amerika-opphold skulle ende: med en dødsdom hengende over seg, og et ønske om å få død og bli begravet hjemme i Norge. Ifølge Hamsun fikk ekteparet Janson satt i gang en innsamling for å skaffe tilveie penger til en returbillett ham. I august 1884 avsluttes Hamsuns første Amerika-opphold, på samme måte som han startet, naturligvis med båt.

4.2 Tilbake i Norge

Dette er en meget interessant periode å undersøke, med tanke på Hamsuns forhold til Amerika, og hans senere beskrivelser av det. Det er fordi det helt tydelig skjer en endring etter at Hamsun har vært i Norge, og kommer tilbake til Amerika igjen. Stedsbeskrivelsene endrer karakter. Det interessante er å se om det kan være mulig å identifisere noen avgjørende hendelser. Samtidig kan endringen i beskrivelsene, muligens, også kun skyldes kontrasten mellom Amerika og Norge. Kanskje er det møtet med hans egen dødelighet som er den drivende kraften bak endringene. Det som uansett er sikkert er at det er en annen Hamsun som vender tilbake til Amerika enn den som kom dit første gang. Det kommer tydelig frem av tonen og hvordan Hamsun beskriver Amerika i sine brev. Den nysgjerrige tonen som preget brevene fra det første oppholdet, forsvinner når Hamsun returnerer. Nysgjerrigheten blir erstattet med mistro og mer klaging over forholdene han befinner seg under. Dette vil vi se eksempler på i kapitlet om Hamsuns andre tur til Amerika.

4.2.1 Rekonvalesens og poståpner i Valdres

I tiden rett etter hjemkomsten til Norge flytter Hamsun litt rundt omkring. Men en av de første tingene Hamsun gjør når han kommer tilbake er å oppsøke en av Norges fremste leger på den tiden, Edvard Bull. Bull kunne konstatere at Hamsun ikke led av «galloperende tæring», men kunne heller ikke friskmelde ham (Larsen, 1998, s. 342). I et brev til Svein Tveraas skriver Hamsun: «Lægerne i Kristiania trode ikke, at jeg skulde dø i Vinter; men Vaaren var de meget bange for» (Larsen, 1998).

Den fremdeles dødsdømte 24-åringen kan ikke ha gitt opp håpet om å overvinne sykdommen, for han velger å flytte til Valdres. Dette kommer av at før antibiotikaenes tid, var den mest anbefalte måten å behandle lungepasienter på å sende dem til steder med frisk luft, hvor pasientene fikk mye hvile og spiste et sunt kosthold. Det lå også et slik behandlingssted i Valdres, Tonsaasen sanatorium. Hamsun hadde ikke råd til å legge seg inn ved sanatoriet, men luften måtte da være den samme (Larsen, 1998, s. 343).

Hamsun flytter først til Østre Sørums, og leier et rom hos en enke Dahle. Om det er dødsangsten som driver ham, eller bare en stor flom av inspirasjon er ikke godt å si, men mens han bor hos Dahle produserer han stoff til en bok i et forrykende tempo. På et døgn skal han ha skrevet over 50 sider (Ferguson et al., 1996, s. 77). Denne enorme arbeidsinnsatsen passer ikke helt til legenes anbefalinger for en lungepasient, forklaringen heller mest mot en ung dødsdømt manns ønske om å etterlate seg noe av betydning før han dør. Selv om Hamsun, tilsynelatende, produserer litterært stoff i et høyt tempo, er det ikke før i desember at nordmenn kunne lese noe som helst ført i Hamsuns penn. Da er det Dagbladet som trykker *Et Livsfragment*, anonymt vel og merke (Larsen, 1998, s. 346).

På våren 1885 flytter Hamsun inn på Frydenlund hotell og skystasjon. Han har blitt kjent med Erik Frydenlund, som drev stedet sammen med sin mor. De må ha blitt ordentlig godt kjent, for de to delte et av rommene på stedet, nærmere bestemt rom nummer 14. Her skal også Hamsun ha hjulpet mor og sønn med driften av hotellet. Etter hvert forstår han også at han ikke er dødssyk, men at det han har lidd av «bare» har vært bronkitt (Ferguson et al., 1996, s. 79). Dette må ha føltes som å få livet i gave igjen, og Ferguson skriver at: «[...] gledesbudskapet innledet en av de lykkeligste perioder i hans liv» (Ferguson et al., 1996, s. 79)

Plutselig skal tilfeldighetene ha det til at Hamsun blir Aurdals poståpner for en kort periode. Erik Frydenlunds onkel Nils Frydenlund, som våren 1885 var bygdens poståpner,

hadde begynt å se seg etter mer innbringende beskjeftigelser. Dermed så han etter noen som kunne overta hans stilling når han fratrådte, og valget falt på hans nevø Erik. Erik overtok stillingen, men ble innkalt til militærtjeneste, og dermed måtte også han se etter en stedfortreder. Så i mai 1885 blir Knut Hamsun poståpner i Aurdal (Larsen, 1998, s. 359).

Samtidig, og etter, poståpnerarbeidet skrev Hamsun artikler og essays som han med varierende hell fikk trykket i de norske avisene. I mai 1885 får han trykket en serie med artikler fra hans tid i Amerika. Serien er den vi allerede er kjent med: «Fra Amerika» (Ferguson et al., 1996, s. 81).

4.2.2 Den mislykkede foredragsturneen

Nå som Hamsun var frisk igjen, og ikke lenger var så avhengig av den friske luften som Valdres kunne tilby, flyttet han på slutten av 1885 inn til Kristiania. Etter å ha gått lutfattig rundt i Kristiania en stund, uten å ha fått napp på noen av stillingene han hadde søkt på, bestemte han seg for å prøve seg på en foredragsturne (Ferguson et al., 1996, s. 83). Som Hamsun selv sa om situasjonen rett før han bestemte seg for å reise: «[...] intet lykkedes for mig, jeg var meget fattig og fikk nu og da nogen Kroner for en Avisartikkel» (Ferguson et al., 1996, s. 83).

Det var i hovedsak to foredrag han skulle reise rundt med: et om Alexander Kielland og et om August Strindberg. Startskuddet gikk i begynnelsen av mai, og det ble annonsert i avisene på Gjøvik at Knut Hamsun skulle holde foredrag på Gjøvik Hotel (Larsen, 1998, s. 386). Som Hamsun hadde opplevd så mange ganger før var det få som møtte opp, men de som møtte opp hadde ikke hadde noe å utsette på foredraget. Dette skulle også vise seg å bli et gjentakende problem gjennom hele foredragsturneen.

Hamsun reiste videre til Hamar for å prøve sin lykke der. Tirsdag 11. mai skulle han holde foredrag om Strindberg i Arbeiderforeningen på Hamar (Larsen, 1998, s. 387). Her gikk det, trolig, akkurat slik som det hadde gått på Gjøvik. Larsen (1998) har funnet at en hr. Dübing holdt konsert på Hamar samme kvelden, og dessuten startet den akkurat samtidig som Hamsuns foredrag. Om ikke det var nok, så tok hr. Dübing bare halvparten for billetten som det Hamsun gjorde (Larsen, 1998, s. 388).

Neste stopp på turneen ble Drammen, men uhellet står i kø for den unge foredragsholderen. Det var nemlig, som han selv skrev i *På turné*: «[...] annonseret en større spiritistisk Operation i Arbejdersamfundet, interessant Folkeforestilling, Jonglører, Abekatter...» (Larsen, 1998, s. 389). Så det ble ikke noe foredrag i Drammen. Videre skal han ha reist til Holmestrand, men det har hverken lyktes Ferguson eller Larsen å oppdrive noen

kilder på at noe foredrag fant sted. Men han dukker opp igjen i Horten på selve nasjonaldagen. Her holder han sitt foredrag om Kielland, og dette skal ha gått virkelig bra; foredraget ble til og med omtalt i *Verdens Gang*: «Knut Hamsun holdt et godt Foredrag om Alexander Kielland og hans Diktning ved Folkefesten i Hortens Middelskoles Gymnastiklokale om Aftenen den 17de Mai. Det var mange tilstede [...]. Foredraget fulgtes med stor Interesse» (Larsen, 1998, s. 390).

Nå ble slik at det bare ble to stopp til på turneen: Tønsberg og Sandefjord. Disse foredragene skulle utarte seg på akkurat samme måte som de foregående, sett bort fra 17. mai-foredraget. Få møtte opp, men de som møtte opp satte pris på det de hørte (Larsen, 1998, s. 391-392). I et brev til Erik Frydenlund gjenspeiler Hamsun sin egen fortvilelse over at folk ikke møter opp: «Jeg skjønner ikke hvad Fan jeg skal gjøre. Ja jeg faar nu se i de store byer paa Vestkysten, f.Ex Stavanger, Kr.sund, Bergen. Gaar det ikke bedre der, saa har jeg ingen Grund til at fortsætte med – «dette Hersens»» (Larsen, 1998, s. 393). Det ser heller ikke ut som at Hamsun forsetter med «dette Hersens» i det hele tatt. Det finnes ingen kilder som peker mot at Hamsun gjør noen flere foredrag etter det i Sandefjord.

4.2.3 Kristiania

Etter at Hamsun avbrøt foredragsturneen flyttet han tilbake til Kristiania. Her gav han alt han kunne for å overleve av skrivingen, men det gikk trådt. Han begynte også å bygge seg opp en del gjeld, som han til slutt så at han ikke ville klare å betale tilbake. Harald Næss skriver: «Ved denne tiden hadde Hamsun stiftet gjeld på så mange hold at han ingen annen utvei så enn Amerika» (Næss, 1969, s. 56). Uten penger kunne ikke Hamsun komme seg over til Amerika uten hjelp, men hjelp det fikk han. Lars Holst, som var redaktør i *Dagbladet*, fikk satt i stand slik at kjøpmannen Mikkel Dobloug ordnet en billett for Hamsun. Dette førte til at Hamsun torsdag 18.08.1886 gikk ombord i s/s Geiser, og forlot dermed Norge for andre gang.

4.2.4 Samlede geografiske fremstillinger av den amerikanske kulturen

Jeg velger å komme med presentasjonen av Hamsuns fremstillinger av den amerikanske kulturen her. Det er fordi han gjennomgående sammenligner tilstanden i Amerika med det han mener å være situasjonen i Europa. Samtidig kommer det av en tanke om at Hamsun, etter å ha tilbrakt litt tid i Norge, muligens ser denne forskjellen tydeligere. Kontrasten mellom det gamle Europa og det hypermoderne Amerika ble kanskje enklere å se for Hamsun etter å ha vært tilbake en tur igjen. Det er særlig i «Mark Twain» at Hamsun gjør sine fremstillinger av den amerikanske kulturen. Hamsun innleder artikkelen slik:

I et land som Amerika, hvis åndelige krefter nesten utelukkende er satt inn i materielle interesser, og som hurtig ødes i det oppslittede jag etter sosial innflytelse og makt, skal man ikke vente å finne representert det nyeste nye eller det høyest utviklede hverken i litteraturen eller i kunsten. (Hamsun, 2009, s. 59)

Her kjenner vi igjen fremstillingen som gikk igjen under analysen av fremstillingen av den amerikanske karakteren: at amerikanerne utelukkende interesserer seg for materielle ting. Vi ser også hvordan denne «amerikanske karakteren» fremstilles for å være en av årsakene til at den amerikanske kunsten ikke holder høy kvalitet. Han presenterer også den amerikanske drømmen og det hierarkiske sosiale systemet som det største hinderet for den amerikanske kulturens utvikling. Før jeg går videre inn i Hamsuns fremstilling av den amerikanske kulturs situasjon, må vi få det fulle bildet av bakteppet han mener å se den utspille seg foran.

Hamsun presenterer det amerikanske nybyggersamfunnet som iboende undertrykkende for utvikling av estetisk sans og for videreførelse av det kulturelle liv, som han presenterer slik:

Den individuelle åndriktighet hemmes i sine interesser og utbrudd ved selve det amerikanske samfunns sosiale livsordning. Det gjelder foran alt å være en amerikansk *borger* med fortjenester og anseelse – individ kan man være ved siden av. Av de sinnskrefter som det amerikanske demokrati således setter i sving, forbruker det selv massen i statsøyemed, i politiske og sosiale velferdshensikter, mens en liten brøkprosent får ligge tilbake i ro til det mere estetiske forbruk. (Hamsun, 2009, s. 59-60)

Hamsun presenterer altså hele det amerikanske samfunnets sosiale livsordning som iboende estetisk og kulturelt undertrykkende. Systemet presenteres som undertrykkende for individet, og for å belønne de borgerne som best innretter seg det. Det eneste som skiller seg ut her er at det er det amerikanske samfunnslivet som presenteres som sydebukk, og ikke amerikanerne selv. Men det er liten tvil om at Hamsun fremstiller den amerikanske kulturen som under pari. Han bruker til og med det at en amerikansk maler mottok en gullmedalje under en pariserutstilling til å understreke sin fremstilling av det amerikanske kulturliv som skrøpelig: «Det faktum at en amerikansk maler tok gullmedalje på siste pariserutstilling, beviser blott at det endelig fantes én i disse 51 millioner mennesker som kunne male et bilde med innhold i» (Hamsun, 2009, s. 60).

Det er på høy tid å komme til bunns i *hva* det er med den amerikanske litteraturen som holder den så tilbake fra det Hamsun mener å se i den europeiske litteraturen, og *hvordan* Hamsun skriver frem den amerikanske kulturen. I lys av den kulturelle dynamikken mellom Amerika og Europa, er det essensielt å utforske de underliggende faktorene som bidrar til den tilsynelatende stagnasjonen i amerikansk litteratur, slik Hamsun fremstiller den. Hamsuns fremstillinger av den amerikanske kulturen kan tolkes gjennom et stedsperspektiv, hvor han antyder at nybyggersamfunnets friskhet i Amerika står i kontrast til Europas historiske og kulturelle arv. Mens europeisk arkitektur og romorganisering er preget av tradisjon og ærverdighet, representerer Amerikas nyhet en kulturell *tabula rasa*, hvor immigrantenes medbrakte ideer fra Europa ennå ikke har modnet i det nye landskapet.

Denne kontrasten mellom kontinentene reflekteres i de romlige praksisene og organiseringen av rom, som igjen påvirker hvordan disse rommene blir representert og oppfattet. Hamsuns fremstilling antyder at Europas langvarige historie med menneskelig meningsdannelse og interaksjon har resultert i en sofistikert romlig praksis, i motsetning til de mindre utviklede amerikanske rommene.

Hamsun postulerer videre at det amerikanske bokmarkedet domineres av reproduksjoner av eldre engelske klassikere, noe han fremstiller som en refleksjon av en umodenhet i den amerikanske kulturen:

Deres litteratur er derfor også – selv betraktet som en av de «sene» – av en ikke meget fremragende rikholdighet. Med hva mere er, der er ganske blottet for nasjonale artsmerker; de engelske forbilleder har ikke engang de større diktere kunnet frigjøre seg fra. (Hamsun, 2009, s. 60)

Når Hamsun fremstiller det amerikanske slik er det for å få frem sitt tidligere poeng om at tilstanden for den amerikanske kulturen ikke evner å produsere egne estetiske uttrykk av verdi. Her blir sammenligningen mellom Amerika og Europa helt tydelig for oss. Hamsuns fremstilling av den amerikanske litteraturen speiler tanken om at rommene som det moderne Amerika produserer er bygd på gamle ideer emigrantene tok med seg fra Europa.

Hamsun bygger ut denne kritikken i «*Fra Amerika*»: «Det må være måneskinn i amerikansk skjønnlitteratur, og fuglesang og Amor- Psyke-kjærlighet; ingen spørsmål, ingen debatt, ingen sjelelige behovs forløsning; det hele må ende slik at de «får hinannen»» (Hamsun, 2009, s. 48-49). Hamsun fremstiller den amerikanske litteraturen som overfladisk og sentimental, uten rom for intellektuell utfordring eller sjelelig forløsning. Dette synet på

amerikansk litteratur som en etterligning av europeiske idealer, og dens manglende evne til å stå på egne ben, blir gjennomgående i Hamsuns fremstilling. Stedet Hamsun fremstiller produserer altså et rom hvor de stedlige praksisene enda ikke har stivnet, og dermed produserer estetiske uttrykk som vil oppfattes som infantile for en europeer.

Men det er to sjangre Hamsun presenterer som perfekt for amerikanerne. For mens de store klassikerne blir stående som dekor i bokhyllen, er det to former for litteratur Hamsun påstår at den amerikanske leseren faktisk leser; aviser og *humordiktning*:

Så oppslukt amerikaneren er av sine materielle bestrebelser, så opptatt med å leve sitt travle galoppiliv med de sterke hurra i tingene, han får dog tid tilovers til å lese sine aviser – og humoristene. [...] Grunnen er den at amerikaneren i almindelighet hverken har tid eller tålmodighet til å senke seg ned i lesning. (Hamsun, 2009, s. 61)

Humordiktningen er for Hamsun, den perfekte diktning for amerikaneren. Den er ikke til for annet enn å underholde, noe som Hamsun presenterer som det eneste en amerikaner vil, etter å ha arbeidet hardt med «sterk hurra» i tingene sine: «Dybdene, den tankefulle skuen tilbunns, er ikke hans sak. Det må være grelle farver for øynene og damphammerslag for ørene også i hans estetiske nytelse. Og dette er det humoristene bringer» (Hamsun, 2009, s. 62). Hvilket samfunn er det egentlig Hamsun presenterer her? Det som blir presentert er et samfunn hvor innbyggerne arbeider og sliter så mye, at de ikke har tid til å utvikle sine intellektuelle og åndelige evner. Dette fører, igjen, til at den eneste underholdningen som konsumeres blir lett og forståelig. Det Hamsun beskylder amerikanerne for er rett og slett å drive en form for eskapisme. Og når noen bedriver eskapisme, fordrer det at man har noe å flykte fra, og i dette tilfelle setter Hamsun det opp som om det er «gallopplivet» og «de materielle bestrebelsene» amerikanerne flykter fra. Stedets *sense of place* kan med dette perspektivet oppfattes som et sted hvor, til og med, de som bor der egentlig ikke har lyst å være der, som helt klart farger den geografiske forestillingen Hamsun presenterer.

Jeg har lyst til å trekke frem hvordan Hamsun skriver om Mark Twain, fordi jeg tror det kan være med på å belyse hvordan Hamsun fremstiller stedet Amerika gjennom amerikanerne som befolker det. Om Twains humor skriver Hamsun at:

Arten av Mark Twains humor er den åpne, lettfattelige klovnekarikatur, den joviale markedsbodkomikk som alle kan forstå. Twain er ingen «innvendig» mann, ingen fin ironiker

som står frem med et overlegent smil og snerter, han bruser opp med latter og larm – og slår.
(Hamsun, 2009, s. 65)

Her presenterer Hamsun Mark Twain som den perfekte forfatter for den amerikanske leseren. En forfatter som ikke legger noe mellom linjene, er jovial og som «bruser opp med latter og larm». Twain fremstilles som en som kan by på de *grelle farvene* og *damphammerslagene* som Hamsun hevder amerikaneren krever. Gjennom denne skildringen fremstiller Hamsun det amerikanske samfunnet som et sted hvor innbyggerne er så opptatt av arbeid at de ikke har tid til å dyrke sine intellektuelle og åndelige kapasiteter. Resultatet er en kultur som favoriserer lettfordøyelig underholdning, noe som igjen kan tolkes som en anklage om å bedrive eskapisme.

Mark Twain blir for Hamsun amerikanernes forfatter. Forfatteren som *er* amerikaner, som også skriver *for* amerikanerne. På denne måten sammenstiller Hamsun Twains litteratur med den amerikanske kulturen. Det Twain skriver blir et uttrykk for innholdet av det amerikanske kulturuttrykket. Denne sammenstillingen og fremstillingen blir tydelig når Hamsun presenterer sin lesning av Twains fortellinger om sine reiser i Europa: «Jernbanestasjonene, de store ruter, boulevardene, bankene, en groslagrene og hallene interesserer ham langt mere enn alle kunstgalleriene tilsammen, fordi han forstår det første, men mangler oppdragelse, erfaring, ethvert utgangspunkt til å bedømme det siste» (Hamsun, 2009, s. 69). Det Hamsun kritiserer Twain for her er akkurat det han tidligere har kritisert amerikanerne for: å ikke inneha evnene til å forstå kultur, og kun å interessere seg for materielle størrelser. Så gjennom fremstillingen av sin egen lesning, viderefører Hamsun sin fortelling om amerikanerne som kulturelt underutviklede. Hamsun tillegger Twain en *spatial practice*, som ikke hører hjemme i Europa. Det rommet som de europeiske byene produserer har ikke Twain god nok kompetanse om til å kunne opptre slik som Hamsun ønsker. Gjennom å fremstille Twain på denne måten skaper Hamsun avstand mellom *oss* og *dem*, amerikanerne på den ene siden og europeerne på den andre. Denne fremstillingen bidrar til en eksotifisering av amerikanerne. Det er et virkningsfullt grep å flytte amerikaneren ut av Amerika og til Europa for å vise hvor forskjellige de er. Dette skaper en geografisk forestilling om at amerikanerne er så forskjellige fra europeerne, at de ikke engang klarer å sette pris på det «vi» verdsetter høyest.

Men Hamsun presenterer også kvaliteter hos Twain — noe som han ikke legger skjul på, men det han har å utsette ser ut til å være direkte koblet til det han ser som amerikansk. Om bøkene Twain skrev om sine reiser i Europa skriver Hamsun:

Ikke så at de er åndløse eller mindre morsomme; de er fulle av humor og lune, av vittige innfall og geniale paradokser; også naturskjønnhetene finner her i Twain en intelligent iakttagere. Men hva som skjemmer disse bøker er den dårlige polemikk, det latterlig utviklede livssyn, den holdningsløse refleksjon som er lagt i dem. (Hamsun, 2009, s. 71-72)

Dette sitatet blir nesten parodisk ignorant fra Hamsuns side. For kan ikke disse anklagene være like berettiget mot Hamsuns egne fortellinger om Amerika? For Hamsun er morsom, og han er full av vittige innfall og paradokser, og en intelligent iakttagere. Det som skinner igjennom er et lite utviklet livssyn og en smal evne til gode refleksjoner. Men det er vel enklere å se splinten i andres øyne, men bjelken i sitt eget.

Hamsuns hovedfortelling synes, uansett, å være den samme man unnskylder en ignorant tenåring for i sine forklaringer på verden; hen vet ikke bedre, og trenger bare noen år til på baken. Hamsun har, dog, ikke tid til å vente noen år, og kritikken blir der etter. Dermed føyer disse beskrivelsene seg inn i rekken av fortellinger om hvor underutviklet amerikanernes åndsliv er.

Hvilke geografiske fremstillinger er det Hamsun presenterer gjennom sine fortellinger om det amerikanske kulturlivet? For å oppsummere, så begynner Hamsun med å fremstille det amerikanske samfunnet som iboende undertrykkende for estetikk og kultur. Ved at systemet belønner de borgerne som opptre minst som individer, og heller føyer seg til massen, ødelegges forholdene for utvikling av kulturell og estetisk sans. Videre fremstilles amerikanerne som et folk som er så overarbeidet at de kulturelle inntrykkene de foretrekker, kun skal være av lett fordøyd karakter og helst morsom. Dette fremstiller Hamsun som en form for eskapisme, som igjen fører til en fremstilling av at amerikanerne, muligens, helst skulle ønske å være et annet sted. Til slutt bruker Hamsun Twains fortellinger om sine reiser i Europa til å fremstille amerikanerne som så ulike fra europeerne, at de ikke evner å sette pris på det europeerne verdsetter høyest; nemlig kunst og kultur. Dette fører til at Hamsuns Amerikas *sense of place* blir et sted hvor den individuelle friheten undertrykkes. Et sted hvor arbeidet for fellesskapet er så tungt, at det eneste innbyggerne vil når de kommer hjem er å glemme sitt eget liv. Og til slutt, et sted hvor innbyggerne er så ulike europeere, at de ikke vil kunne forstå Europa, og dermed ei heller europeere.

På denne måten bidrar Hamsuns fremstillinger av den amerikanske kulturen til å fremstille Amerika som et sted hvor dets romlige praksiser er så forskjellige fra de som stedet Europa produserer, at europeere og amerikanere ikke forstår hverandre. Hamsuns

fremstillinger av den amerikanske kulturen gjør også at stedet oppleves som veldig fremmed og fjernt. Når Hamsun fremstiller den amerikanske og den europeiske kulturen som så ulike, står dette i stor kontrast til fortellingen i den tradisjonelle fremstillingen av Amerika, hvor man nærmest bare kunne gå av båten, velge seg et stykke land og så føle seg som hjemme.

4.3 Andre tur til Amerika

4.3.1 Chicago

«Jeg kom hid igaar Aftes. Svinereise. Jeg tager maaske til Chicago allerede straks, forat gaa Vestover snarest muligt» (Larsen, 1998, s. 415). Dette skriver Hamsun i et brev til Erik Frydenlund den 4. september, dagen etter at s/s Geisner la til kai i New York. Her beveger vi oss inn i en av de dårligst belyste delene av Hamsuns opphold i Amerika. De eneste kildene vi har er Hamsun egne historier. Han forteller selv at han arbeidet som trikkekonduktør mens han var i Chicago. Dette har man ikke klart å bekrefte fra andre kilder. Navnet hans dukker ikke opp i trikkeselskapets register over ansatte, andre skandinaviske emigranter eller venner av ham kan heller ikke huske at han befant seg der (Næss, 1969, s. 58). Dette er på ingen måte ensbetydende med at konduktør-karrieren til Hamsun bare er oppspinn; det er heller bare en periode Hamsun-biografene har hatt det vanskelig med å klare å verifisere i etterkant.

4.3.2 Nord-Dakota

Hamsun dukker opp i Minneapolis igjen, i mai 1887. Hva han hadde bedrevet tiden sin med, annet enn å fungere som trikkekonduktør i Chicago vet vi ikke mye om. Men i mai er han altså tilbake i Minneapolis. Næss (1969) skriver at når Hamsun kom til Minneapolis flyttet han rett inn hos Kristofer Janson og hans familie, samme sted som han hadde bodde den siste tiden før han reiste hjem «for å dø». Han skal ha fått bo hos familien Janson helt gratis, slik at han kunne fokusere helt og fullt på skriveingen (Næss, 1969, s. 64). Oppholdet hos familien Janson ble dog ikke så langvarig. I juli skulle nemlig familien reise på sommerferie, og huset ble dermed også stengt. Hamsun skal da ha vurdert å prøve seg som frisør, noe han hadde lært seg mens han hadde vært i lære hos en skomaker i Bodø. Men valget falt heller på å prøve å skaffe seg arbeid som sesongarbeider på en av de store omkringliggende gårdene (Ferguson et al., 1996, s. 98).

Det må ha vært en slitsom tilværelse som sesongarbeider på leting etter arbeid. Her gir jeg ordet til Hamsun selv, hentet fra et brev han skriver til Kristofer Janson den 16. juli. Her kan man også legge merke til hvordan Hamsun skriver frem stedet/stedene han har vært:

Vi tok hyre fra Minneapolis for jernbanearbeide herute. Ut paa morgensiden satte man os av midt paa vide prærien. [...] Hu, der vilde vi ikke være! Saa tok vi vore sækker paa nakken og drog tilfots til nærmeste by. [...] Fik intet. Saa til Fargo, hvor vi sov om natten i en tom boxcar, som stod alene paa skinnerne. [...] Vi fik heller ikke i Fargo farmarbeide. Saa drog vi her ned til Casselton i Dakota, hvor vi atter logerte i en forlatt car. Den 5te brøt vi op, travet 6 mil ind i landet, fik arbeide paa en saakalt «storfarm», hvorfra vi imidlertid ble jaget væk efter to dage, fordi vi ikke vilde motta grov kjæft. Saa atter ned til Casselton, atter 6 mil ut til en anden kant, hvor vi igjen fik job, og hvor vi endnu er. (Ferguson et al., 1996, s. 98-99)

Her et eksempel på hvordan tonen i brevene Hamsun skrev hjem har endret seg etter han kom tilbake til Amerika for andre gang. Han uttrykker ikke den samme fasinasjonen lengre, og gir i større grad uttrykk for sin misnøye over forholdene i Amerika. Det er vanskelig å si om dette kun har med forholdene han møtte på sin andre tur til Amerika, eller om det har skjedd en endring i hans generelle innstilling til Amerika. Men det er en ting som blir tydelig; Hamsun returnerer til Amerika med et nytt blikk.

Det er uansett interessant å se hvordan Hamsun opptrer innenfor rommet som det å være løsarbeider/sesongarbeider skaper. For når man bare går rundt på leting etter arbeid i Amerika, vil ikke rommet man operer i da inkludere hele Amerika? Man kan ha noen preferanser for hvor i Amerika man vil ta arbeid, men i realiteten vil hele Amerika fungere som det rommet eller stedet man søker arbeid. Hvis man legger en slik forståelse av rommet til grunn, vil man kunne si noe om hvilke romlige praksiser Hamsun skriver frem for løsarbeidere i Amerika. Her gjør *spatial practice*-begrepet til Lefebvre (1991) seg gjeldende. I utdraget ser vi hvordan Hamsun og hans følge opptrer innenfor rammene dette rommet skaper. Løsarbeider-rommets rammer ser ut til å tvinge individer til å bli uteliggere eller å måtte godta dårlige arbeidsvilkår. Rommet skaper en enorm frihet i form av mobilitet og fravær av forpliktelser, men vil til slutt tvinge en inn i strenge rammer og romlige praksiser når pengene tar slutt.

Disse romlige praksisene som Hamsun skriver frem, får store følger for stedets *sense of place*. De romlige praksisene som kommer til syne avdekker et tydelig kapitalistisk arbeidsmarked, hvor arbeidere står uten rettigheter overfor sin arbeidsgiver. Et sted hvor tilgangen på billig arbeidskraft er så stor at man kan risikere å bli skiftet ut hvis man ikke utholder arbeidsforholdene på arbeidsplassen. Stedet skaper et rom hvor penger og

fortjeneste, helt tydelig, prioriteres over mennesker. Stedets *sense of place* må kunne karakteriseres som kaldt, kapitalistisk og hardt.

Livet på disse storgårdene var nok ikke enkelt. I Amerika på den tiden kalte man gårder av den størrelsen som den Hamsun arbeidet på i Casselton for «bonanza farms», som sier litt mer om størrelsesordenen vi har med å gjøre her. Ferguson (1996) forteller at Hamsun arbeidet på Oliver Dalrumples gård i Red Valley. På denne gården anslås det at det arbeidet mellom 1200-1400 mann, gården hadde egen butikk, smie, vognmaker og egne malere og snekkere. Arbeidsdagen var 15 timer lang, og startet etter frokostserveringen som startet klokken 03:30 (Ferguson et al., 1996, s. 99). Arbeidet foregikk ute på de enorme jordene som omringet gården, uten noen form for skygge. Larsen (1998) leser en del av kortprosatteksten *Paa Vestens Prærier* som selvbiografisk, hvor Hamsun forteller om hvordan det var å arbeide under præriens stekende sol:

Vi vansmægted efter en Skygge. Naar Madvognen kom ud til os om Middagen, lagde vi os paa Maven under den og Hestene, forat faa lidt Skygge, mens vi rev Maden i os. Solen var ofte haard. Vi gik i Hat, Skjorte, Bukse og Sko, det var alt, og mindre kunde de ikke være. Kom der for Eksempel et Hul paa Skjorten under Arbeidet, saa brændte Solen igjennem og efterlod Saar paa Huden. (Larsen, 1998, s. 449)

Det er liten tvil om at denne formen for arbeid må ha vært en enorm påkjenning. Men Hamsun ble på gården til innhøstingen var overstått. Når det ikke var mer arbeid å få, reiste Hamsun tilbake til Minneapolis.

4.3.3 Minneapolis

Det anslås at Hamsun er tilbake i Minneapolis i månedsskiftet september/oktober 1887 (Larsen, 1998, s. 455). Denne gangen bodde ikke Hamsun hos sin tidligere velgjører, Kristofer Janson, men leide seg heller en egen hybel i North Street 4 (Næss, 1969, s. 75). Det er ingenting som tyder på at dette valget kom av noen uoverensstemmelse mellom Janson og Hamsun. Næss (1969) spekulerer heller i at Hamsuns valg om å leie sin egen hybel var begrunnet i egen stolthet, til tross for at han egentlig ikke hadde personlig økonomi til det (Næss, 1969, s. 75). Hamsun tjente til livets opphold ved å påta seg strøjobber hist og pist, noen litterære foredrag, grisepasser og, til og med, som pumper for et kirkeorgel (Næss, 1969, s. 75).

Det ble i alt elleve foredrag, som igjen ikke ble like innbringende som Hamsun kunne ha tenkt seg. Samtidig begynte også fortvilelsen over å ikke «finne sin litterære form», som Krøger Johansen, en venn av Hamsun, skal ha sagt. Næss (1969) gjengir Johansen om måten Hamsun skrev på:

[med] intens Ihærdighed, for det meste for at rive alt istykker bagefter. Han undet sig ingen Hvile. Han tog jevnlig Nætterne med og hans Helbred led derunder. Han vilde bygge sig en Form, som var forskjellig fra alle andres. Han taalte ikke at ligne nogen anden. Han drev sin Originalitet ud i den rene Affektion. (Næss, 1969, s. 77)

Denne tyder på at Hamsun virkelig tok sin forfatterdrøm på alvor disse siste par månedene av sitt Amerika-opphold, noe som skulle vise seg når han først kom tilbake til Europa og København. For han har nesten ikke rukket å komme seg av båten før han får trykket *Kristofer Janson* og en av delene til det som skulle bli hans gjennombrudd: *Sult* (Næss, 1969, s. 78).

Hamsun tale under 17. mai-feiringen i Minneapolis er den siste offentlige opptreden og ellers beskjefligelse under hans opphold i Amerika. Talen skal ha båret preg av anti-amerikanske synspunkter, og Ferguson (1996) mener at Hamsun på dette tidspunktet har mistet alle sine illusjoner om Amerika, og at han skal ha gjort narr av amerikanernes påståtte frihet (Ferguson et al., 1996, s. 104). Hamsun skal også ha båret et sort sørgebånd rundt den ene overarmen. Dette var et symbol på sympati for en gruppe anarkister som, etter en notorisk korrump rettssak, ble henrettet for å skulle ha hatt noe med et bombeattentat på Haymarket i Chicago i 1887 å gjøre (Ferguson et al., 1996, s. 104).

Pengelens som Hamsun var, hadde han ikke penger selv for å skaffe tilveie en returbillett til Norge. Men journalist-vennen Hallvard Askeland klarte å ordne Hamsun gratisbillett. Dermed var reisen klar, og Hamsun går ombord i Thingvalla mot København, første uke i juli, og Hamsuns tid i Amerika er over.

4.3.4 Samlede geografiske fremstillinger av den amerikanske politikken

Viser av biografien at Hamsun på slutten av sitt Amerika-opphold ytrer seg om den politiske situasjonen i Amerika. Dette vitner om et gryende politiske engasjement. Når han i tillegg velger å bære et sørgebånd for å vise at han tar avstand fra behandlingen en anarkistisk gruppe mottok fra den amerikanske staten, signaliserer det et tydelig engasjement overfor situasjonen

den amerikanske politikken befant seg i. Derfor vil jeg presentere Hamsuns fremstilling av den amerikanske politikken her.

Jeg har lyst til å trekke frem et utdrag fra *Fra Amerika* som jeg har tidligere har brukt for å vise Hamsuns fremstilling av amerikanernes karakter:

Jeg mener at det skal mere moralsk utviklede folk til enn amerikanerne for å tåle så frie institusjoner og slik umåtelig rikdom som deres. Og der er det den fryktelige store fare tårner seg opp for det vide, herlige Vesten og for dem som emigrerer; det vil komme en dag da de ikke lenger kan tåle sin frihet. (Hamsun, 2009, s. 34)

Når dette sitatet leses i et politisk perspektiv, åpenbarer det seg en ny fremstilling; ikke bare en fremstilling av at amerikanere har en dårlig utviklet moral. Det blir vanskelig å overse den anti-demokratiske holdningen som kommer frem av dette utdraget, sammen med den lave troen på mennesket. For det er ikke bare den amerikanske moralen som fremstilles i et dårlig lys her, det er også demokratiet som styreform. Fremstillingen i dette utdraget blir et slags bevis for at demokrati ikke kan fungere, på grunn av at mennesket ikke vil klare å håndtere konsekvensene som kommer av en slik styreform.

Den samme fortellingen fortsetter når Hamsun presenterer både hvordan tilstanden for pressefriheten er og hvordan man kan samle stemmer til valg. Hamsun skriver at den frie kapitalismen korrupperer de frie demokratiske institusjonene. Her trekker han blant annet frem hvordan man i Amerika kan kjøpe stemmer under valg: «Man ikke alene kjøper enkelte stemmer, men man kjøper *stemmeoppkjøpere* som forhandler stemmer en gros, spekulanter som tar «forretningen» på «jobb» og får sin akkordsum utbetalt i kontanter» (Hamsun, 2009, s. 35). Noe av den samme tendensen presenterer han også angående pressefriheten:

Det gis enorme summer ut til avisene foran hvert valg av noen betydning. [...] man kjøper dem til å *svulme ut* og til å arbeide i *den* – den retning. [...] således at deres voldsomhet i ethvert annet land med normal pressefrihet ville være en forbrytelse. (Hamsun, 2009, s. 35)

Denne krasse kritikken – som vanskelig kan kalles noe annet enn sterk kritikk av demokrati og kapitalisme – lar han også komme til syne helt til slutt i *Fra Amerika*. I denne delen forteller Hamsun om en episode han, angivelig, hadde med en lutfattig mann i Brooklyn. Mannen hadde satset all sin kapital på en elektrisk salmebok (et motiv som opptrer i *Sult*), og mistet alt. Når Hamsun møter mannen har han akkurat funnet en ring på bakken, og lurert på

om Hamsun kan ta den med til politistasjonen. Mannen kan ikke gjøre det selv fordi han ikke har råd til å være borte fra sitt arbeide. Hamsun foreslår at mannen bare kan bære den selv, for så å pantsette den, men da svarer mannen: «Om jeg bar denne ring imorgen, ville jeg ioverimorgen bli slept til doms for tyveri, uaktet jeg dog ikke har stjålet den. Således er det her – når man ikke er rik nok til å betale juryen for å frifinne seg» (Hamsun, 2009, s. 54).

Fremstillingene Hamsun kommer med produserer helt klare geografiske forestillinger om det amerikanske samfunnet. For det første er det et sted hvor de demokratiske institusjonene ikke fungerer. Det presenterer Hamsun som innbyggernes skyld, fordi de er mennesker med en underutviklet moral. Samtidig ligger det også en kraftig kritikk av kapitalismen her. For selv om Hamsun fremsetter amerikanernes underutviklede moral som syndebukk, skinner det også gjennom at han forsøker å skrive frem en fortelling om kapitalismens korrupperende kraft på mennesket. Når Hamsun presenterer Amerika som et sted hvor man kan bli statsoverhode bare man har penger nok, et sted hvor man kan betale seg ut av straffeforfølgelse og hvor man kan velge hvilke fortellinger som skal fortelles om deg bare man har penger nok, da blir fortellingen en fortelling om hvor lett kapitalismen kan undergrave et demokrati. Når Hamsun, i tillegg, presenterer amerikanerne som et folk som lett lar seg friste av kapitalismens korrupperende kraft, får det store konsekvenser for hvordan stedet oppleves.

Det Hamsun i realiteten gjør med sin fremstilling av de demokratiske institusjonene er å gå til frontalangrep på fortellingen om Amerika som demokratiets høyborg. Det er fortellingen Amerika forteller om seg selv Hamsun angriper, dette aspektet Lefebvre kaller for *representational spaces*. Stedet Amerika, i kraft av å være et av de eldste demokratiene vi har, har anseelse, makt og troverdighet knyttet til denne fortellingen om at deres demokrati fungerer. På denne måten blir Amerika et *representational space* for demokratiet som idé. Med det perspektivet er det mulig å lese Hamsuns presentasjon av de demokratiske institusjonene i Amerika som et forsøk på å undergrave det amerikanske demokratiets gyldighet.

Jeg har lyst til å trekke frem et utdrag fra *Mark Twain* som også har vært gjenstand for analyser tidligere. Det har så tydelige politiske henvisninger at det må kunne leses i et politisk perspektiv:

Den individuelle åndrikket hemmes i sine interesser og utbrudd ved selve det amerikanske samfunns sosiale livsordning. Det gjelder foran alt å være en amerikansk *borger* med fortjenester og anseelse – individ kan man være ved siden av. Av de sinnskrefter som det

amerikanske demokrati således setter i sving, forbruker det selv massen i statsøyemed, i politiske og sosiale velferdshensikter, mens en liten brøkprosent får ligge tilbake i ro til det mere estetiske forbruk. (Hamsun, 2009, s. 59-60)

Her ligger det også en kritikk av det amerikanske demokratiet. I denne fremstillingen presenterer Hamsun det amerikanske demokratiet som et system som legger beslag på en så stor del av tiden og den mentale kapasiteten til sine innbyggere, at det går på bekostning av alt annet. Hvis man legger sammen fortellingen om at det amerikanske demokratiets institusjoner ikke fungerer og fortellingen om at det amerikanske demokratiet er et altoppslukende prosjekt for sine innbyggere, sitter man igjen med en fortelling om et sted organisert rundt et helt skakkjørt styresett.

Hva gjør Hamsuns geografiske fremstillinger av Amerikas politiske system med stedets *sense of place*? Når Hamsun velger å fremstille amerikanerne som et folkeslag med underutviklet moral styrkes effekten av fremstillingen av kapitalismen som en potensiell ødeleggende kraft enda sterkere. For jo lavere moral et menneske har, jo enklere blir det å la seg friste av den økonomiske vinningen kapitalismen fører med seg. På denne måten blir korrupsjon en selvfølge i Hamsuns fremstilling av de demokratiske institusjonene. Med det perspektivet anklager Hamsun det amerikanske demokratiet for å spille falitt. Når han også fremstiller det demokratiske apparatet som et altoppslukende system som kun utnytter sine deltakere, får hele det amerikanske demokratiet en ugyldig og utnyttende karakter. Dette fører til at stedets *sense of place* blir et klassesdelt sted, hvor en rå kapitalisme får løpe løpsk og vil ende med å ødelegge stedets demokratiske institusjoner fullstendig.

Oppsummerende kan vi si at Hamsuns fremstillinger av den amerikanske politikken får store konsekvenser for hans fremstilling av stedet Amerika. Stedet kjennetegnes nå som et sted hvor en rå kapitalisme truer med å ødelegge hele det etablerte politiske systemet. Dette fører med seg en uro tilknyttet stedet. Samtidig fremstilles Amerika som et sted hvor alt kan kjøpes, og alt er til salg; på denne måten oppfattes stedet som et økonomisk stendersamfunn. Kommer man fra den lavere økonomiske standen vil man ikke ha de samme mulighetene som de fra høyere økonomiske kår. Dette blir en fremstilling som står i sterk kontrast til fortellingen om at Amerika var et sted hvor alle hadde de samme mulighetene.

4.4 Karakter, kultur og politikk

Samlet sett har vi nå sett hvordan Hamsun gjennom fremstillinger av den amerikanske kulturen, karakteren og politikken har fylt landskapet i sitt Amerika. Gjennom disse

fremstillingene har Hamsun presentert et sted som produserer stedlige praksiser som innbyggerne ikke håndterer. Menneskene i Hamsuns fremstilling av Amerika kjennetegnes ved en underutviklet moral, en forståelse som begrenser seg til det mekaniske og matematiske og en kulturell og estetisk sans som ikke stemmer overens med den europeiske.

Samtidig presenterer han det amerikanske samfunnet som et sted som ønsker å presenteres som et demokratisk, fritt og inkluderende land. Denne presentasjonen forsøker Hamsun å stikke hull på. Gjennom sine fremstillinger av det demokratiske systemet som korrupt og i fare for å kollapse, blir denne fremstillingen tydelig. Sammen med fremstillingen av en rå og fri kapitalisme, skaper Hamsun et klassesdelt samfunn hvor de rikeste slipper unna, mens de fattigste lider.

Gjennom sine fremstillinger av den amerikanske kulturen skaper Hamsun et bilde av Amerika som så annerledes fra Europa, at amerikanerne og europeerne vil ha problemer med å forstå hverandre. Dette bidrar til en fremmedgjøring av stedet, og det blir med en gang et litt skumlere sted. Samtidig fortsetter Hamsun – gjennom sin fremstilling av den amerikanske kulturen – fremstillingen av amerikanerne som udannede og uintelligente.

På denne måten skaper Hamsun et sted hvor det innbyggerne mangler dannelse og som vil komme til å handle umoralsk. Samtidig ødelegges stedet av en kapitalisme som både skaper klasseskiller, men også truer med å undergrave hele det demokratiske systemet. Når amerikanerne også fremstilles som så annerledes at de vil ha problemer med å forstå Europa, blir stedet enda mer fremmed.

5 Fra en indianerleir

Nå som vi har et bilde av de geografiske fremstillingene Hamsun gjør i «Mark Twain» og «Fra Amerika», vil jeg nå gå inn i en mer omfattende analyse av «Fra en indianerleir». Etter analysen vil jeg i en avsluttende del presentere en oversikt over hvilke geografiske fremstillinger Hamsun gjorde av Amerika i perioden 1882-1888. På denne måten vil vi kunne danne oss et bilde av hvordan Hamsun fremstilte Amerika gjennom ulike tekster og ulike teksttyper.

Jeg vil i store deler av denne analysen konsentrere meg om karakteren Bred Skulder. Det kommer av at jeg mener å finne at Hamsun bruker Bred Skulder som et talerør for å uttrykke sine geografiske fremstillinger om Amerika. Jeg vil også se på aspekter som ligger utenfor denne karakteren, men analysen vil i all hovedsak handle om Bred Skulder.

Hamsun får 2. mai 1885 publisert første del av *Fra en indianerleir* i Aftenposten, mens de andre delene kom to dager etterpå, i samme avis. Da den ble publisert første gang var det under navnet *Fra Amerika. Fra en indianerleir*. Tittelen har i senere tid blitt endret til bare *Fra en indianerleir*. Artikkelen ble også publisert under pseudonymet «Ego» (Hamsun, 2009, s. 450).

Artikkelen er skrevet som en journalistisk reiseskildring, hvor fortelleren forteller om et besøk han og venn gjorde hos en nord-amerikansk urinnvåner-stamme. Her redegjør Hamsun for hvordan urinnvånerne bor, deres religiøse skikker, hvordan de lever og om hvordan de taper land for de amerikanske nybyggerne. På denne måten skaper teksten et inntrykk av å være sann og av å være en objektiv presentasjon. Dette inntrykket forsterkes når Hamsun flere steder i fortellingen henviser til andre kilder eller tilfører informasjon i fotnoter. Dette gir teksten en form for kredibilitet, men som tidligere nevnt, har Monika Zagars undersøkelser vist at Hamsun i realiteten dikter nærmest fritt: «In light of the circumstances of this particular article, and Hamsun's nonchalant attitude toward sources in general, my conclusion is that he simply made up some of the things he reports as factual» (Žagar, 2009, s. 84)

Dette gjør Hamsuns fortelling meget interessant i et litteraturgeografisk perspektiv. For nå som vi kan gå ut fra at store deler av fortellingen er fiksjon, så har vi med et sted å gjøre hvor Hamsun ikke forholder seg særlig strengt til begrensningene det å skrive frem et sted fra vår materielle verden burde ha bragt med seg. For når vi nå vet at Hamsun, tilnærmet, dikter fritt, møter vi Hamsuns fremstilling av Amerika i sin reneste form. I 1885 var det nok svært få

nordmenn som kunne ta Hamsun i løgn, og dermed stod Hamsun helt fritt til å skrive frem det stedet han ønsket. På denne måten får vi i *Fra en indianerleir* presentert akkurat de geografiske fremstillingene av Amerika som Hamsun ønsker.

«Fra en indianerleir» kan i korte trekk oppsummeres på denne måten: «Fra en indianerleir» er bygget opp gjennom en fortelling hvor leseren følger fortellerens besøk hos en nord-amerikansk urinnvåner-stamme. Første del av fortellingen brukes til en redegjørelse for hvordan situasjonen for urinnvånerne har vært, og hvordan situasjonen deres er på besøkelsestidspunktet.

Leseren følger så fortelleren som går innover mot stedet urinnvånerne har slått leir. Han møtes av barn som, foruten et teppe om skuldrene, springer nakne omkring. Reisefølget blir så geleidet innover i leiren hvor de til slutt befinner seg utenfor den største wigwamen i hele leiren. Inne i wigwamen blir fortelleren introdusert for Yellow Thunder, stammehøvdingen. Her forteller Yellow Thunder historien om Bred Skulder som viser seg å være et resultat av koloniale overgrep. Fremstillingen er ikke sentimental, men deskriptivt gjengitt. Hamsun gjør likevel noen verdiladede beskrivelser, som vi kommer nærmere inn på i det følgende.

Resten av handlingen foregår inne i wigwamen. Handlingen drives kun frem ved at fortelleren nysgjerrig utspør både Yellow Thunder og Bred Skulder om hvordan livet som urinnvåner er. Fortellingen avsluttes i det fortelleren trer ut gjennom teltduken.

5.1 Litteraturgeografisk lesning

Et godt sted å begynne denne litteraturgeografiske analysen er å se på hvordan Hamsun skriver frem «indianerleirens» *locale*. Cresswells *locale*-begrep dreier seg om stedets materialitet, og hvordan denne kan være med på å forme menneskers adferd på stedet.

5.1.1 Urinnvånerens sted og karaktertrekk

Hamsun begynner sin fremstilling med å fremstille urinnvånerens land som et sted som gradvis forsvinner, noe som impliserer at landet har vært større:

Indianerne, de opprinnelige beboere av Amerika, mister år for år mere og mere av sin innflytelse og sine grunnbesiddelser i det ville Vesten. De blir tvunget til å trekke seg lengre og lengre tilbake for sivilisasjonens raske fremskritt. Kanoer skyter ikke lenger spisse og lydløse henover Østens sjøer og floder, som i deres erobrede fortid, og deres gressrike, umåtelige sletter og vide skogegner ligger nu opprotet av plogfurer eller overbygget av kolonistenes byer og farmer. (Hamsun, 2009, s. 74)

Her blir det presentert et sted som holder på å forsvinne, og det er de amerikanske kolonistene som er årsaken til denne reduseringen. Til tross for at Hamsun ikke presenterer noen større beskrivelser av urinnvånerens steds *locale*, så gjør han det likevel ved å presentere for leseren hvordan det *ikke* er. Urinnvånerens sted kan ikke kjennetegnes ved plogfurer, byer eller gårder. Men urinnvånerens *locale* kan kjennetegnes av fraværet av plogfurer, byer og gårder. På denne måten skaper Hamsun et skarpt skille mellom hva som i Amerika er urinnvånerens sted og hva som ikke er det. Mens urinnvånerens sted er fylt av «umåtelige sletter og vide skoger» er kolonistenes sted fylt med plogfurer, byer og hus. Hamsuns fremstilling av urinnvånerens svinnende rike, og kolonistenes utvidelse, kan vanskelig leses som noe annet enn et forsøk på å skrive frem en kamp mellom det tradisjonelle og det moderne; hvor urinnvånerne blir sammenstilt med det tradisjonelle og amerikanerne med det moderne.

Denne kampen fremstiller Hamsun det som at urinnvånerne holder på å tape. For litt senere skriver han: «Det er av 3-4 mill. blott 300 tusen igjen, og snart vil det siste kobberbrune menneske stå på sin siste plett av jord nede ved Stillehavskysten og se sin sol synke for siste gang» (Hamsun, 2009, s. 75). Gjennom denne fremstillingen av urinnvånerens umulige kamp mot de siviliserte amerikanerne fremstiller Hamsun moderniteten som en destruktiv kraft. Med det perspektivet blir denne fremstillingen en forlengelse av fremstillingene av Amerika Hamsun gjør i «Mark Twain» og «Fra Amerika»: et kapitalistisk sted hvor økonomiske og materielle goder trumfer alle andre hensyn, og hvor det moderne alltid har høyest anseelse. Denne kampen mellom det tradisjonelle og det moderne blir drivkraften i Hamsun fortelling. All energien i teksten skapes av denne dikotomiseringen av Amerika med det tradisjonelle på den ene siden og det moderne på den andre.

Dette ser vi også i Hamsuns fremstilling av urinnvånerne. Hamsun presenterer deres skikker, lynne og samfunnsordning, men de sammenlignes nesten konsekvent opp mot hvordan det forholder seg i det moderne samfunnet. For eksempel når Hamsun snakker om urinnvånerens forhold til selvmord:

De er vel ikke siviliserte nok! Deres religion er det primitive folks, og den inneholder intet bud mot selvmord; men indianeren anser det å drepe seg selv for feighet; derfor kan det aldri falle ham inn å dø for sin egen hånd. Og dog er hans lidenskaper hete nok, hetere enn dem «kulturmennesket» skyter seg for. (Hamsun, 2009, s. 77)

Hamsun fremstiller urinnvånerne som for stolte til å kunne begå selvmord, og han bruker «kulturmennesket» som eksempel på en type menneske som kan være villig til å gjøre det. Når han i sin fremstilling presenterer urinnvånerne som ikke siviliserte nok til å kunne begå selvmord, blir den logiske følgen at selvmord kun er mulig hvis man har blitt sivilisert. Når urinnvånerens lidenskaper også fremstilles som sterkere enn de man finner hos «kulturmennesket», blir denne fremstillingen enda tydeligere. Mens de usiviliserte urinnvånerne aldri tar sitt eget liv fordi det anses som feigt, så blir «kulturmennesket» et feigt menneske på grunn av sin tilbøyelighet til å ta sitt eget liv. Med det perspektivet blir dette en fremstilling av siviliseringsprosessen som en degenererende prosess. Dette minner, igjen, om fremstillingene Hamsun gjør om amerikanernes underutviklede moral i både «Fra Amerika» og «Mark Twain».

5.1.2 Bred Skulder

Når Hamsun bruker de fem første sidene på sin presentasjon av urinnvånerens liv og livsførsel, så gjør han det for å bygge opp til sin hovedkarakter og fortelling, som er fortellingen om Bred Skulder – urinnvåneren som ble unnfanget under en voldtekt og stjålet fra stammen og familien sin som spedbarn. Bred Skulder fungerer nærmest som et psykologisk eksperiment hvor det tradisjonelle og det moderne blandes. I et litterært perspektiv er det tydelig at karakteren Bred Skulder fungerer som et psykologisk eksperiment, hvor Hamsun undersøker hva som skjer når det moderne og det tradisjonelle blandes. Dette er et grep kjent fra naturalismen. Atle Kittang mener å finne at Hamsun var svært opptatt av naturalismen rundt 1890:

Det er liten tvil om at den psykologiske naturalismen har ein sentral plass i Hamsuns sjølvforståing omkring 1890. Forutan Dostojevski er det brørne Goncourt han gjerne vil bli samanlikna med [...]. Og dei representerer som kjent ein type litteratur der tradisjonelle intrigar og romankarakterar har overlata plassen til dokumentariske undersøkingar av fysio-psykologiske særtilfelle. (Kittang, 1984, s. 35)

Med denne innsikten blir lesningen av Bred Skulder som et psykologisk eksperiment mer nærliggende. Gjennom Bred Skulder gjør Hamsun sine fremstillinger av Amerika mer gyldig, i og med at Bred Skulder behersker og har levd i begge verdenene, all den tid Hamsun presenterer denne fortellingen som opplevd og sann. Dette er Yellow Thunders fortelling om hvordan Bred Skulder havnet hos hans stamme:

White river-flowers barn kom i hendene på hvite folk som mistenkte stammen for å ha stjålet det. [...] Hos den hvite mann var barnet inntil det ble yngling; han lærte hvite folks lærdom og skikker og gikk på dådyrjakt med hvite manns ildvåpen. [...] Men stor ble hans lyst mot videre vidder og grådig hans begjær mot bisonhjordene. Hans higen drev han endelig ut fra hvite manns hjem og henover ville berg hvor bekker rislet, hvor ulver skrek og falker speidet. Han traff så oss, lærte vårt sprog og ektet min datter. Vi kaller ham Bred skulder. (Hamsun, 2009, s. 81)

Ved å fremheve denne dualiteten i Bred Skulder skaper Hamsun en perfekt nøytral observatør og/eller objektiv tilskuer. Dette grepet er avgjørende for at Hamsun skal få skrevet frem de fremstillingene han vil. For Hamsun trenger en troverdig karakter som objektivt kan fortelle om hvordan livet er både i det moderne amerikanske livet og i urinnvåner-livet. Gjennom denne objektive tilskueren sammen med inntrykket Hamsun skaper av at fremstillingene han gjør er objektive, får innholdet en enda større gyldighet. Dette er Hamsun avhengig av for at hans fremstillinger skal kunne oppfattes som sanne og troverdige.

Men Hamsun er ikke ferdig med å beskrive Bred Skulder. I det neste utdraget forteller Hamsun om farene ved at en hvit person og en urinnvåner får barn sammen:

Fosteret får rasemenneskets hele ubeherskede, hete villhet, uten å overføres kultursjelens tamme selvbegrensningsevne. Det arver den siviliserte sykelighet, får rent organiske underlegenheter, blir lavskuldret, flatbryttet, får benskjørhet, rått hugget panne og stiv nese. Men Bred skulder hadde ingen synlige vanførheter. (Hamsun, 2009, s. 81-82)

Selve beskrivelsen av Bred Skulder er ikke i seg selv så interessant, men det som er av interesse her er hvilke egenskaper Hamsun tillegger det tradisjonelle og det moderne mennesket. Det er liten tvil om at Hamsun forsøker å fremstille det moderne mennesket som underlegent og degenerert. Dette fører til en fremstilling av at samfunnet mister noe på veien mot å bli moderne. Det kan se ut som at moderniseringen av samfunnet fører til at vi blir dårligere utgaver av mennesket. Dette stemmer godt med fremstillingene om den degenererte, late og selvopptatte amerikaneren fra «Mark Twain» og «Fra Amerika». For hvis vi ser disse fremstillingene i forlengelse av hverandre, åpenbarer det seg for oss at det er moderniteten og siviliseringen som har gått for langt i Hamsuns fremstilling av Amerika.

5.1.3 Hamsuns talerør

Fremstillingen av de siviliserte amerikanere som degenererte versjoner av mennesket blir enda tydeligere når Bred Skulder blir spurt om man kan glemme hvordan det er å leve sammen med «de eneste egentlige mennesker»:

«Hadde De spurt meg hva jeg kalte ‘egentlige mennesker’ – jeg hadde ikke villet svare at det var disse tynne, vindige hvite som går omkring stive og skjelvende som tørre avblåste fjellstrå; det var ikke dem som skrittet om med værsyke lemmer og med vann i blodbingen – de kloke kulturmennsker. Jeg ville sagt at *disse* mennesker er en avart av de ‘egentlige’, at deres hele liv er en fortsatt syk sunnhet, at deres ville livsstrev er en utlevet aktivitet (decayed activeness) som fluer om høsten, og at deres viten blott er en hjernes rognegyt. – Men hadde de spurt meg om hvem det ‘egentlige menneske’ da var – jeg hadde svart: Naturmennesket!». (Hamsun, 2009, s. 83)

Hamsun lar Bred Skulder være budbringer for de samme fremstillingen av de siviliserte amerikanske borgerne, som Hamsun selv gjør i «Mark Twain» og «Fra Amerika». Dermed blir det nærliggende å lese Bred Skulder som Hamsuns talerør. Men karakteristikkene i fremstillingen er av en litt annen karakter, selv om fremstillingen av amerikanerne som underutviklet er den samme; i «Mark Twain» og «Fra Amerika» er det den amerikanske moralen som fremstilles som underutviklet, mens disse fremstillingene går mer på fysiske aspekter ved amerikanerne. Men beveggrunnen er den samme: det siviliserte og moderne amerikanske levesettet fører mennesket inn i degenerasjon. Med det perspektivet ender den geografiske fremstillingen av det amerikanske levesettet opp med å være et levesett som sliter ut sine følgere, og som fører dem inn i en degenererende prosess både mentalt og fysisk.

Det blir enda mer nærliggende å lese Bred Skulder som Hamsuns talerør når Bred Skulder svarer på om han har tenkt å vende tilbake til det siviliserte samfunnet:

«O, aldri!» svarte han. «Aldri! Jeg er trett av sivilisasjonens hvileløse liv. I 20 somre har jeg levet det, og jeg lærte dets kolde kløkt og ritualer. Jeg har pint min sjel med dets algebra og dets ordrøtter, og jeg har lært dets korrekte 18 tommers skritt. Men jeg led – led i dette verkbrudne liv; mitt åndedrag ble tørt og mine drifter ble fortærende i mitt bryst. Da flyktet jeg.» (Hamsun, 2009, s. 82)

Igjen lar Hamsun Bred Skulder være avsender for de samme fremstillingene av det amerikanske samfunnet som han selv produserte i «Mark Twain» og «Fra Amerika» – fremstillingen av Amerika som et sted som produserer romlige praksiser hvor kun teknologisk og matematisk viten anerkjennes. Hamsun presenterer de romlige praksisene som det siviliserte samfunnet produserer som begrensende, og rett og slett ulevelige. For Bred Skulder vokste opp i det siviliserte samfunnet, og var dermed godt kjent med dets romlige praksiser – men likevel ble rommet for hvileløst og kaldt. På denne måten skaper Hamsun tydelige geografiske forestillinger om det siviliserte Amerikas kultur. Stedets *sense of place* blir klart farget av denne fremstillingen; det oppfattes som et sted hvor det kreves at alle er like, og gjør som de får beskjed om. Det er en slående likhet mellom fremstillingen Hamsun produserer her og den han produserer i «Mark Twain»: «Det gjelder foran alt å være en amerikansk *borger* med fortjeneste og anseelse – individ kan man være ved siden av» (Hamsun, 2009, s. 59).

5.1.4 Vitalisme – tradisjonen mot moderniteten

På den andre siden presenteres det tradisjonelle og usiviliserte urinnvånerlivet som noe helt annet. Det tradisjonelle livet står i grell kontrast til måten det moderne livet presenteres. Bred Skulder blir igjen leverandør og avsender for Hamsuns fremstillinger av urinnvånerlivet:

Jeg lever nu på den måten som er den eneste måte jeg kan leve livet på. Og jeg henrykkes av jubel og lyst på de veiløse vidder og i den natur som jeg selv er en levende part av. Og jeg vasker mitt spyd i bergbjørnens bryst og jeg eter bisonens ristede, rykende jur. [...] Det er *dette* jeg kaller det 'egentlige' liv; ti det er det naturlige.» (Hamsun, 2009, s. 85)

Fremstillingene av det tradisjonelle Amerika får nesten et slags eventyrlig preg. Dette eventyrlige preget kommer nok av det poetiske uttrykket Hamsun tillegger Bred Skulder. Men kontrastene mellom det tradisjonelle og det moderne Amerika blir, om mulig, enda større her. I Hamsuns skildring blir det moderne Amerika fremstilt som et sted preget av begrensninger og krav som innskrenker individets frihet. Dette står i skarp kontrast til det tradisjonelle Amerika, som beskrives som et landskap av endeløse vidder uten veier, hvor naturen er en integrert del av individets eksistens. Men det er fremstillingen av det tradisjonelle Amerika som det *naturlige* og *egentlige liv* som får størst betydning for måten stedets *sense of place* oppfattes på. Hvis fortellingen om et sted går ut på at man på dette stedet lever slik som det er ment at mennesket skal leve, er det klart det får betydning for hvordan man tror det er å være

der. Stedets *sense of place* kjennetegnes nå ved at stedet kan tilby et naturlig habitat, levesettet mennesket er skapt for å leve under og, ikke minst, frihet fra det slitsomme «gallopplivet» som det moderne samfunnet produserer.

Fremstillingene av «det naturlige» i kontrast til det moderne er en fremstilling Hamsun skal komme til å gjøre flere ganger gjennom sitt forfatterskap. For eksempel er dette et gjennomgående tema i *Pan* (1894). Frode Lerum Boasson leser *Pan* i et perspektiv av vitalismen, og finner at Hamsun skaper den samme kontrasten der:

Vitalismens konflikt mellom natur og kultur gjenfinnes på alle nivåer i *Pan*, men kommer særlig til uttrykk gjennom forholdet mellom forteller Glahns situasjon i storbyen og erfaringene fra Nordland. I byen forsøker Glahn å leve det «Lystigste liv»; han lar flaskepropper «knalde og kalder glade mennesker til» (205), men får ikke tiden til å gå. «Dagen gaar» skriver han, «men Tiden staar stille» (206). Gjentatte ganger fremhever fortelleren Glahn at han er «fri som en Fyrste» og at «alt er godt» (204), men fremstår likevel som en tidstypisk melankolsk og livstrøtt 1890-talls dekadent. I nordlandsnaturen opplevde Glahn derimot livsfylde, der gikk «Tiden meget hurtig, uden Sammenligning hurtigere end nu». (Boasson, 2015, s. 84)

Fortellingen om Glahn høres til forveksling lik fortellingen om Bred Skulder. Hvis vi leser Bred Skulder som en karakter Hamsun bruker for å skrive frem denne vitalistismen, endrer det også måten vi må forstå Bred Skulder på. Hvis Bred Skulder leses som en representant for et vitalistisk livssyn får hele fortellingen et mindre kolonialistisk preg, og blir mer en anerkjennelse av det å leve i pakt med naturen – til tross for at Hamsun presenterer klassiske kolonialistiske og rasistiske fremstillinger av urinnvånerne, slik som Monika Žagar presenterer i sin lesning (Žagar, 2009, s. 85).

Gjennom disse fremstillingene av det moderne og det tradisjonelle Amerika som to steder som ikke kan eksistere samtidig, produseres en ny fremstilling. Det tradisjonelle blir presentert som det *naturlige* og det *egentlige liv* på den ene siden, og det moderne Amerika som kraften som ønsker å ødelegge det på den andre. Med det perspektivet er det mulig å argumentere for at Hamsun presenterer det moderne Amerika som en utslettende kraft som i ytterste konsekvens kan utlette menneskets naturlige habitat, levemåte og samfunnsstruktur. På denne måten kan Hamsuns fremstillinger oppfattes som en advarsel mot moderniteten.

5.1.5 Oppsummering

Avslutningsvis vil jeg oppsummere hvilke geografiske fremstillinger Hamsun gjør i *Fra en indianerleir*. I *Fra en indianerleir* setter Hamsun opp en kamp mellom det moderne og det tradisjonelle. Her bruker Hamsun urinnvånerne Amerika som representant for det tradisjonelle og det siviliserte Amerika som representant for det moderne. Gjennom sine fremstillinger av hvordan de amerikanske urinnvånerne lever og tenker, bygger Hamsun opp under en fortelling om at det tradisjonelle er måten mennesket er ment å leve. Samtidig blir denne fremstillingen en måte å undergrave det moderne på. I sine fremstillinger av «det moderne mennesket» ser vi hvordan Hamsun holder fast ved fortellingen om at amerikanerne er underutviklede og degenererte versjoner av mennesket, som han også presenterer i både *Fra Amerika* og *Mark Twain*. Fortellingen om *stedet* Amerika må da forstås som en fortelling om et sted som produserer romlige praksiser som undertrykker naturen i mennesket. Stedet Amerika blir for moderne, og i denne moderniteten bor det en degenererende kraft som skaper mennesker som ikke lenger er i kontakt med sin iboende natur. Sett i forhold til de rådende fortellingene om Amerika som allerede var til stede i Norge på 1880-tallet, blir Hamsuns fremstilling en dystre en. Der «amerikabrev-fortellingene» fremstiller Amerika som et sted for håp og frelse, presenterer Hamsuns fremstillinger et sted hvor mennesker må leve i konstant kamp med seg selv.

6 Avslutning

Etter denne gjennomgangen av Hamsuns reiser i Amerika, og hvordan han skrev frem sitt Amerika for sine norske lesere, vil jeg nå forsøke å svare på problemstillingen i denne oppgaven: Hvilke geografiske fremstillinger gjør Hamsun av Amerika mellom 1882 og 1888? Jeg har vist hvordan Hamsun bruker fremstillinger av den amerikanske politikken, karakteren og moralen for å fylle sine geografiske fremstillinger av Amerika. Til slutt gjorde jeg avsluttende litteraturgeografisk analyse av «Fra en indianerleir», for å se om de samme fremstillingene kom til syne når Hamsun skrev frem et helt fiksjonelt Amerika.

6.1 Karakter

Gjennom fremstillingene sine av den amerikanske karakteren skaper Hamsun forestillinger om Amerika som en nasjon preget av en rå kapitalisme, materialisme og et forvrengt verdisystem. Hamsun portretterer Amerika som et sted der det overfladiske jaget etter materielle goder har overkjørt dypere kulturelle og etiske verdier. Dette er særlig fremtredende i hans beskrivelse av amerikanernes hang til sanselig nytelse og mangel på interesse for kunst, litteratur, og dypere åndelige eller intellektuelle sysler. Han fremstiller den amerikanske karakteren som overfladisk og utilstrekkelig når det gjelder å opprettholde et sunt moralsk og kulturelt kompass, noe han knytter til deres håndtering av frihet og demokratiske institusjoner.

6.2 Kultur

Hamsun fremstiller også Amerika som et sted hvor kulturen bare produserer en overfladisk litteratur, dominert av sentimentale og enkle narrativ, som reflekterer nasjonens unge og uerfarne kulturarv sammenlignet med Europas rike historie. Den amerikanske litteraturen mangler nasjonale kjennemerker og den dybde som kjennetegner europeisk litteratur; på denne måten skaper Hamsun avstand mellom det kulturelle Amerika og Norge.

Hamsun beskriver også hvordan amerikanerne, i sitt hektiske og materialistiske liv, tenderer mot lett underholdning som aviser og humoristisk litteratur, noe som han anser som en form for eskapisme fra det travle hverdagslivet. Dette illustreres gjennom hans karakterisering av Mark Twain, som representerer den typen amerikansk litteratur som

foretrekkes: lettfattelig, overfladisk og underholdende, i stedet for intellektuelt utfordrende eller dyptgående.

6.3 Politikk

Hamsuns fremstilling av den amerikanske politikken skaper et bilde av Amerika som et sted hvor materialisme og økonomisk grådighet korrupperer både individet og samfunnet, noe som fører til dyptgående sosiale og politiske problemer. I Hamsun fremstilling manipulerer kapitalismen de demokratiske prosessene i landet, som han eksemplifiserer ved stemmekjøp og mediekorrumpasjon. Han fremstiller det amerikanske politiske rommet som et rom som skaper romlige praksiser hvor alt er til salgs, og hvor den demokratiske ideologien blir en fasade som skjuler den egentlige maktdynamikken styrt av økonomisk vinning. Han skriver frem et samfunn hvor individuell frihet og kreativ utfoldelse er undertrykt av et overveldende fokus på materielle og politiske gevinster.

Hamsun utfordrer dermed det idealiserte bildet av Amerika som et land med ubegrensede muligheter og som en bastion for demokrati. I stedet presenteres Amerika gjennom Hamsuns fremstilling som et sted hvor demokratiske verdier er truet av kapitalistiske interesser, og hvor samfunnet som helhet lider under vekten av sin egen økonomiske suksess.

6.4 Fra en indianerleir

I «Fra en indianerleir» fungerer Bred Skulder som et sentralt element i Hamsuns fremstilling av Amerika, og tjener som et kraftfullt symbol på motsetningene mellom det tradisjonelle og det moderne. Hamsun bruker Bred Skulder til å fremstille et Amerika hvor det tradisjonelle og naturen gradvis blir erstattet og ødelagt av modernitetens krefter.

I teksten blir Bred Skulder fremstilt som en person som har erfaring fra begge verdener – han er født inn i en urinnvånerkultur, men oppdratt i det hvite samfunnet. Denne bakgrunnen gjør ham til en unik observatør. Bred Skuldres perspektiv gir innsikt i hvordan tradisjonelle verdier og livsstiler blir systematisk underminert av amerikansk modernitet og materialisme. Han fremstilles som en karakter som lengter tilbake til en mer autentisk og naturnær eksistens, bort fra det han opplever som et undertrykkende og sjelløst samfunn. Denne kontrasten understrekes av hans tilbaketrekning fra det amerikanske samfunnet – et valg som framstår som en flukt fra modernitetens ødeleggelser og tilbake til en identitet som er mer tro mot hans arv og natur.

Fremstillingene Hamsun produserer gjennom Bred Skulder speiler fremstillingene fra «Mark Twain» og «Fra Amerika» som et sted hvor teknologisk og økonomisk utvikling har

gått på bekostning av menneskelige og kulturelle verdier. Gjennom Bred Skulder presenterer Hamsun det tradisjonelle Amerika – det naturlige og det urinnvåneres Amerika – som å være i ferd med å bli visket ut av det moderne Amerikas ensidige fokus på materiell fremgang og individuell nytelse.

Jeg fant også at Bred Skulder kan leses som Hamsuns talerør for sine egne fremstillinger av kapitalismens og modernitetens påvirkning på samfunnet. Han representerer en kritikk av det moderne livets fremmedgjøring og den destruktive innvirkningen det har på både det naturlige miljøet og de sosiale båndene. Hamsuns bruk av Bred Skulder som en brobygger mellom to verdener tydeliggjør Hamsuns fremstilling av nødvendigheten av å bevare kulturelle og naturlige verdier mot den ustoppelige strømmen av modernisering.

Samlet sett fremstiller Hamsun Amerika gjennom karakteren Bred Skulder som et landskap preget av konflikter mellom fortid og nåtid, mellom natur og kultur, hvor de dypere, spirituelle og kollektive aspektene ved menneskelig eksistens stadig trues av samfunnets overfladiske og ødeleggende tendenser.

6.5 Sammenfatning

Knut Hamsuns geografiske fremstillinger av Amerika skaper et dystopisk bilde som skildrer kontraster mellom tradisjon og modernitet, natur og kultur, og autentisitet versus forfall. Gjennom de overnevnte tekstene tegner Hamsun et Amerika som er sted dypt preget av materialisme og overfladiskhet, hvor økonomiske og materielle ambisjoner truer både de kulturelle og naturlige landskapene.

Gjennom sine beskrivelser konstruerer Hamsun en klar distinksjon mellom det 'ville' urinnvåner-Amerika, kjennetegnet ved sine uendelige sletter og store skoger, og det koloniserte Amerika, preget av plogfurer og urbanisering. Denne skildringen forsterker forestillingen om et Amerika der den tradisjonelle og naturlige eksistensen taper for den fremadstormende sivilisasjonen, der kapitalisme og modernitet synes å ødelegge alt i sin vei.

Hamsuns fremstillinger av Amerika skapes gjennom skildringer av de menneskene som bebor landet. Ved å fokusere på karaktertrekk og handlinger hos amerikanerne, konstruerer Hamsun et bilde av Amerika som er dypt preget av kulturelle og moralske kriser. Gjennom dette grepet presenterer han hvordan de sosiale og fysiske landskapene er direkte påvirket av innbyggernes verdier og adferd. Hamsuns amerikanske landskap, blir dramatisk omformet av kapitalistisk drift og en manglende moralsk følsomhet, noe som er illustrert gjennom urbane og landbruksmessige endringer som er skadelige både for naturen og samfunnet.

Ved å benytte denne tilnærmingen belyser Hamsun hvordan det idealiserte bildet av Amerika, som var i Norge på 1800-tallet som et land med ubegrensede muligheter, blir utfordret av geografiske fremstillinger som skisserer et samfunn i dyptgående krise, formet av dets egne innbyggere.

7 Relevans for lektoryrket

Denne masteroppgavens omdreiningspunkt er i stor grad hvordan fremstillinger av et sted aldri er nøytrale. Med verdenssituasjonen vi står i akkurat nå, med krig i Europa og store uroligheter i Midtøsten, kommer det også en kamp om sannheten. Med dette perspektivet blir det, om mulig, enda viktigere fremover å ta innover oss at alle fremstillinger er nettopp det; bare fremstillinger.

De kunnskapene jeg har ervervet meg gjennom arbeidet med denne masteroppgaven vil kunne styrke meg i mitt arbeid som lærer ved at jeg nå har en god forståelse av hvordan steder kan fremstilles, både på godt og vondt. Dette betyr at jeg kan veilede og videreformidle denne forståelsen av sted, rom og fremstillinger på en bedre måte enn det jeg tidligere var i stand til.

Det er særlig to læreplanmål som tydelig faller inn under denne oppgavens nedslagsfelt, her hentet fra læreplanen for vg3 studieforbereende: «analysere og tolke romaner, noveller, drama, lyrikk og sakprosa på bokmål og nynorsk fra 1850 til i dag og reflektere over tekstene i lys av den kulturhistoriske konteksten og egen samtid» (Kunnskapsdepartementet, 2017) og «utforske og reflektere over hvordan tekster fra den realistiske og den modernistiske tradisjonen framstiller menneske, natur og samfunn» (Kunnskapsdepartementet, 2019). Disse to læreplanmålene beskriver i grove trekk hva jeg har gjort i denne oppgaven. Gjennom mine undersøkelser av hvordan fortellingene om Amerika så ut i Norge på 1800-tallet har jeg forsøkt å reflektere over den kulturhistoriske konteksten Hamsun skrev seg inn i. Samtidig har jeg også analysert og tolket tekster fra etter 1850-tallet, og utforsket hvordan Hamsun fremstilte mennesket, natur og samfunn.

Samtidig er det også mulig å knytte oppgavens tematikk opp mot den overordnede delen av læreplanen. Her er det særlig kritisk tenkning og etisk bevissthet som blir mest aktuelt. Under denne delen av overordnet del står det: «Kritisk og vitenskapelig tenkning innebærer å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte i møte med konkrete praktiske utfordringer, fenomener, ytringer og kunnskapsformer» (Kunnskapsdepartementet, 2017). Jeg tror at jeg, gjennom arbeidet med denne oppgaven, kommer ut på andre siden som en lærer som med trygghet kan fremme kritisk tenkning i møte med alle mulige tekster. Men særlig tekster fra 1850 og frem til i dag, samtidig vil jeg også kunne være en ressurs i diskusjoner rundt fremstillinger av mennesker, natur og samfunn.

8 Litteraturliste

- Boasson, F. L. (2015). *Men livet lever : Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen sluttet* [Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det humanistiske fakultet, Instutt for språk og litteratur]. Trondheim.
- Cresswell, T. (2015). *Place : an introduction* (2. utgave. utg.). Wiley-Blackwell.
- Ferguson, R., Normann, N. E. & Rem, H. (1996). *Gåten Knut Hamsun*. Aventura.
- Gulliksen, Ø. T., Smidt, K., Åsen, K. & Grimstvedt, A. (1999). "*Saa nær hverandre*" : ei samling amerikabrev fra Midtvesten til Nissedal 1850-1875 (Bd. vol. 9). NAHA, Avd. Norge.
- Hamsun, K. (1996). *På gjengrodde stier* (10. utg. utg.). Gyldendal.
- Hamsun, K. (2009). *Samlede verker : B. 27 II : Taler på torvet* (Ny. utg., Bd. B. 27 II). Gyldendal.
- Henri Lefebvre. (2024, 26. Mar. 2024). I. Oxford Reference.
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100057836>
- Kittang, A. (1984). *Luft, vind, ingenting : Hamsuns desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet*. Gyldendal.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=nob>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). *Læreplan i norsk* (NOR01-06).
<https://data.udir.no/k106/v201906/laereplaner-lk20/NOR01-06.pdf?lang=nob>
- Larsen, L., F.,. (2003). Knut Hamsuns exodus. Amerika-oppholdet, 1882 - 1884. Bakgrunn og erfaringer. *Nordlit*, 7(1). <https://doi.org/10.7557/13.1945>
- Larsen, L. F. (1998). *Den unge Hamsun : (1859-1888)*. Schibsted.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Lovoll, O. S. (1983). *Det løfterike landet*. Universitetsforlaget.
- Nidaros domkrikes sokn. (2024). *Nidarosdomen*. Den norske kirke.
<https://www.nidarosdomen.no/attraksjoner/nidarosdomen>
- Næss, H. S. (1969). *Knut Hamsun og Amerika*. Gyldendal.
- Žagar, M. (2009). *Knut Hamsun : the dark side of literary brilliance*. University of Washington Press.
- Østrem, N. O. (2014). *Norsk utvandringshistorie* (2. utg. utg.). Samlaget.

